

- javaslatai és különvélemények. OBÉ I. 1861., 87. o. Előterjesztők: Horváth Boldizsár, Ledniczky Mihály, Rudnyánszky Béla és Thanoffer Pál
- ²² Második különvélemény, 1861. február 12. Az alválasztmányok javaslatai és különvélemények OBÉ I. 1861., 87. o.
- ²³ Polgári törvény. Tizenegyedik ülés, 1861. február 22. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai. OBÉ II. 1861., 208. o.
- ²⁴ Polgári törvény. Tizenegyedik ülés, 1861. február 22. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai.. OBÉ II. 1861., 208. o.
- ²⁵ Polgári törvény. Tizenegyedik ülés, 1861. február 22. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai. OBÉ II. 1861., 210. o.
- ²⁶ Polgári törvény. Tizenegyedik ülés, 1861. február 22. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai. OBÉ II. 236. o.
- ²⁷ Polgári törvény. Tizenegyedik ülés, 1861. február 22. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai. OBÉ II. 210. o.
- ²⁸ Az Országbírói Értekezlet előleges tanácskozmányai. Második ülés 1861-ki január 24-kén. OBÉ I., 34. o.
- ²⁹ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai. Tizenharmadik ülés 1861. február 25. OBÉ II. 1861. 310. o.
- ³⁰ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenötödik ülés 1861. február 28. II. 345. o.
- ³¹ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 377. o.
- ³² A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 378. o.
- ³³ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 380. o.
- ³⁴ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 381. o.
- ³⁵ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 382. o.
- ³⁶ A polgári törvény fölötti tanácskozás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 1861. 386. o.
- ³⁷ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 414. o.
- ³⁸ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 415. o.
- ³⁹ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanács-

- kozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 418. o.
- ⁴⁰ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 422. o.
- ⁴¹ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 434. o.
- ⁴² Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 442. o.
- ⁴³ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 440. o.
- ⁴⁴ A polgári törvény fölötti tárgyalás folytatása. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenhatodik ülés. 1861. március 1. OBÉ II. 376. o.
- ⁴⁵ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 399. o.
- ⁴⁶ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 99. o.
- ⁴⁷ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 413. o.
- ⁴⁸ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 424. o.
- ⁴⁹ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 424. o.
- ⁵⁰ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 424. o.
- ⁵¹ Bírói illetőség. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 2. OBÉ II. 1861. 424. o.
- ⁵² Az Országbírói Értekezlet által javaslatban hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. In: Az Országbírói Értekezlet javaslatai a törvénykezés tárgyában. Országgyűlésileg ajánlva 1861. júniusban. Pest, 1861. Kiadja Lampel Róbert.
- ⁵³ Berzeviczy 1932. III. 189.
- ⁵⁴ Örökösödési rendszer. Az országbírói értekezlet részletes tanácskozmányai Tizenharmadik ülés. 1861. március 4. OBÉ II. 1861. 458. o.
- ⁵⁵ Kecskeméthy 1862. 75. o.
- ⁵⁶ Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában 1861. 32. o.

Már az 1945. decemberi kormányülés időszakában tervek készültek a gyűjtőtáborok felállítására, a németek majdani kitelepítési oszlopainak kialakítására.¹ A jelzetteknek megfelelően 1946. júliusában kívánták az utolsó kitelepítendőket elküldeni Magyarországról. Mindez azonban papíron maradt, vagy épp csak elkezdődött, mint a gyűjtőtáborokba hurcolás. 1946. tavaszáig csupán a fővárosban 4064 volksbundistát vettek őrizetbe, akik az összes letartóztatott több, mint 10%-át alkották.²

Ugyanakkor a munkáspártoknak a kitelepítés ügyében való megosztottsága oda vezetett, hogy a pártok 1946. januárban megállapodtak arról, hogy módosítják a végrehajtási utasítást. Előbbre mutató eredmények mutatkoztak a felvidéki magyar lakosság eddigi kálváriájának ügyében. Az 1946. január 23-án tartott pártkö-

Zinner Tibor:

A németek kitelepítése 1946–1949*

zi értekezlet résztvevői megtudhatták a külügyminisztertől, hogy a csehszlovákok, ha de jure nem, de facto azonban a szudétanémetekre vonatkozó rendeleteket felfüggesztik, a magyarokkal a további önkényeskedéseket meggátolják.³ Ennek ellenére, pár hónappal később – 1946. november 19. és 1947. február 25. között – deportálták a magyarság egy részét a Szudéta-vidékre. Közel 100 nap alatt marhavagonokban 393 helységről 10 ezer magyar családot, kb. 46.000 főt erőszakkal

elhurcoltak, embertelen szenvedéseket és több mint ezer magyar halálát okozva nekik. Valójában háborús bűnösöknek tekintették őket.⁴ Nem meglepő, hogy a magyar–csehszlovák viszonyt Rákosi miképp minősítette Molotov előtt Moszkvában 1947. áprilisában: „viszonyunk általában igen rossz... a csehszlovák elvtársaink megőrültek... a lakosságcsere hamarosan – 3–4 hónap múlva – befejeződik... Visinszkij elvtárs annak idején beszédében erősen támogatta Csehszlovákiát.” Majd – Molotovnak, az előzményekről sokat mondó közbevetését követően: „abban a pillanatban erre volt szükség” – azzal folytatta fejtegetését, hogy „ezt mi természetesen megértjük, de legalábbis Magyarországon a dolgot nem felejtették el.” Arra kérte a szovjet politikus, mivel „nemcsak jó kapcsolatunk nincs, ha egyáltalán semmilyen kapcsolatunk nincs,” sőt „a csehszlovák elvtársak... súlyos nehézségeket okoznak,” segítsen a viszony normalizálásában.⁵

A szélsőségeknek azonban Magyarországon sem voltak híján. Az (évtizedek óta köztudott) atrocitások közepette januárban megindult kitelepítés (az első vonat január 19-én indult el a Budaörsről)⁶ kiváltotta a pártok mentesítési akcióit, főleg a Magyar Népművelődési Egyesület és a „Hűséggel a hazához” mozgalom tagjai érdekében. S miközben az MKP elméleti folyóiratában Betlen Oszkár a kitelepítendőket esetében a SZEB 450 ezres adatát emlegette⁷ (amit a Népgondozó Hivatal tudomásul vett, és tervei alapján e közel félmillió németnek 1946. augusztus 1-jéig kellett volna elhagynia az országot⁸), addig a gyakorlatban, 1946. márciusától az előző nyári „hagyományok” alapján, a választási kudarcok tanulságaként az MKP, de a többi párt is a maga sajátos osztályszempontjait igyekezett érvényesíteni. A kommunisták célja az volt, hogy miközben a vagyonosabb németeket eltávolíttatja, addig a szegényebbeket megnyerheti politikája támogatójaként.⁹ Az MKP szükségét érezte annak, hogy elméleti folyóiratában, a Társadalmi Szemlében a közvélemény elé tárja nemzetiségi politikáját. A megjelent írások a lakosságcsereéről, a kitelepítésről szóltak. A többi párt sem tétlenkedett, mentesítő céljait különféleképp igyekeztek elérni. A mentesíthetők érdekében eljárók a politikai csatározások közepette, hónapokon át a legkülönbözőbb praktikákhoz folyamodtak, és a kitelepítést végzőkhöz hasonlóan, tisztességtelen eszközökkel kísérleteztek. Amíg a kitelepítők tömegesen, ártatlanokkal szemben (is), addig a mentesülést szorgalmazók vétkesek, sőt bűnösök érdekében (is) cselekedtek.

A németek eltávolításakor (az év elejétől a Dunántúlról, május–június fordulójától a Duna–Tisza közéről és a Tiszántúlról) ártatlanok ezreit is elhurcolták, a Hitler-ellenes „Hűséggel a hazához” szervezet tagjainak nagy részét szintúgy kitelepítették. Alig volt olyan német család Magyarországon, amelyiket jogtalan vagyonelkobzás, összeköltöztetés vagy egyéb sérelem ne ért volna. „Az esetek egy minimális részénél tekintettel voltak a potsdami értekezlet azon intelmére, hogy az akciókat emberségesen kell végrehajtani,”¹⁰ a többenél nem.

A kitelepítés végrehajtásáról szóló jogszabály egyér-

telművé kívánta tenni, hogy a helységekből kitelepítendő németek 10%-ánál több nem mentesülhet, az utasítás értelmezése ennek ellenére vitákat váltott ki (miközben rendelkezett az áttelepítésre kötelezettek névjegyzékének elkészítéséről, vagyonuk leltározásáról és a Magyarországon maradó vagyontárgyak megőrzéséről, valamint a németek elszállításáról).¹¹ „Az áttelepítés zavartalan lebonyolítása érdekében szükséges forgalmi korlátozásokról” is rendelkeztek, és hermetikusan lezárták azon településeket, ahonnan a kitelepítést megkezdték.¹² „Az ország ellátása érdekében a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról” szóló törvénycikk pedig előírta, a hűtlen kezelés vétségének vagy büntetének fenyegetésével, hogy mit kell tennie a kitelepítendő gazdának: „köteles a tulajdonában (birtokában) lévő ingatlant, annak alkotórészeit, tartozékait, továbbá állatállományát és egyéb ingóságait a rendes gazda gondosságával kezelni és fenntartani, valamint a szokásos mező- és erdőgazdasági munkálatokat (talaj-előkészítést, vetést, ültetést, állat- és növénygondozást) a gazdálkodás eddigi rendje szerint elvégezni mindaddig, amíg vagyontárgyait az arra illetékes szerv tőle át nem veszi.”¹³ Ahogy a szövetségesek a nemzetközi nagypolitikában érvényesítették a feltétel nélküli kapituláció elvét, akként valósult az meg a mindennapokban. A magyarországi némettség a világháborús vereséget kétszeresen szenvedte el: egyfelől nemzetközi méretekben, egy háborúban vesztes ország állampolgáraként, másfelől a világegésben alulmaradt országban utóbb vezető szerepet szerzett politikai erő nemzetközileg előírt és ezért támogatott erőpolitikájának következményeként.

A kitelepítést nem csupán a koalíciós pártok, hanem a magyar kormány és a SZEB közötti számos konfliktus is tetézte. Alapját képezte ennek, hogy potsdami döntők „a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének végrehajtásával nem a magyar kormányt, hanem a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságot bízták meg.” Az a tény, hogy a németek elűzetését az angol-szászokhoz képest a Szovjetunió „inkább akarta és cselekedte,” csupán felelősségük mértékét érinti.¹⁴ A kitelepítendőket kiválogatásáért a magyar kormánynak kellett felelnie, a SZEB csupán az utazás konkrét megszervezését és a rendben történő lebonyolításáért való felelősséget vállalta magára.¹⁵ Az anyagi terhek Magyarországot sújtották. 1946. február 15-én a kormány 12,2 milliárd pengő hitel folyósításához járult hozzá, mert a tervezett közel félmillió kitelepítéshez a pénzügyi fedezet elégtelen volt.¹⁶ Március 1-jén újabb, ezúttal 9 milliárd pengős hitelt szavaztak meg a kormányülésen.¹⁷ A németek kitelepítése során megürült ingatlanokról és egyes visszahagyott ingóságaik felhasználásáról hiába terjesztett elő sürgős javaslatot az agrár tárca vezetője, azt a belügyminiszter opponálta, nem alkottak rendeletet.¹⁸

A már korábbról tudott szovjet álláspontot – mondhatni igényeket, kötelezvényt – Moszkvában, 1946. április 1-jén, ismételten leszögezte Vlagyimir Georgijevics „Dekazonov külügyminiszter-helyettes, aki a

magyar ügyeknek is legfőbb intézője.” Szekfű Gyula követnek „nyomatékkal mondta, hogy *minden* [eredeti kiemelés – Z. T.] svábot ki kell telepíteni.”¹⁹ Az amerikaiak másra fektették a hangsúlyt. Az ételmisszer-ellátás súlyos hiányosságait vetették fel. Arról sem hallgattak, hogy sokszor nem tartották be az előírást a magyar szervek, mert gyakorta a bevagonfrozás előtti napon, és nem öt nappal a kitelepítés előtt értesítették az arra kijelölteket. A kitelepítetteket szállító első öt szerelvény tanulságait összegezve kérték az amerikaiak, akiket az angolok is támogattak (junktimba állítva a németek kitelepítését és a szlovákiai magyarok áttelepítését), hogy a kormány pontosan tartsa be az értesítésre vonatkozó előírásokat, az érintettek „tíz napra elegendő ételmet” kapjanak a 100 kg-os csomagon kívül.²⁰ Az angolszász követeléseknek lett foganatja, mert a SZEB következő ülésén Key kijelentette, hogy „a svábok kielégítő módon haladnak Németország USA-zónája felé, eddig kb. 15 szerelvény indult el velük.”²¹ Key április 23-án kérte a kitelepítendő újabb panaszainak orvoslását, és egyúttal támogatta azt a magyar óhajt, hogy naponta két szerelvény indulhasson.²²

Április 25-én pártközi értekezlet elé vitték a németek ügyét. A kiadott sajtóközlemény a pártok közötti teljes megegyezést hangsúlyozta. A kitelepítés sorrendjét eképp tervezték: „először a volksbundista svábok..., utánuk azok, akik SS-tagok voltak, végül... azok..., akik nevüket visszanevetesítették.” Az utóbb kiadott rendeltől következtethető vissza, hogy az értekezlet résztvevői a német anyanyelvűek kitelepítését befejezettnek tekintették, őket csak akkor kellett kiűzni, ha a Volksbundot, valamint a hitleri Németország politikáját bizonyítottan támogatták.²³ A szociáldemokrata párti főtitkár-helyettes, Szeder Ferenc mind pártja minisztereit, mind a kormányfőt (öt többször is!) korholta a mindenre, azaz az ártatlanokra is kiterjesztett kitelepítés, az ezzel együtt járó rablás, fosztogatás és főképp Rajk, az új belügyminiszter magatartása miatt, a pártközi értekezletet megelőzően.²⁴ Május 6-án azonban ennek a legcsekélyebb eredménye sem lett, a pártközi értekezlet főképp a belügyminiszterrel értett egyet.²⁵ Az a nézet jegecesedett ki, hogy egy belügyminiszteri, „intern” utasítás kiadásával a kitelepítési rendelet végrehajtásakor bizonyos méltányossági szempontok érvényesíthetők. „Az előzetes megbeszéléseken az a felfogás alakult ki” utalt vissza a pártközi egyeztetésre a miniszterelnök, majd a belügyminiszter is a 10-ei minisztertanácsi ülésen. Ezen Nagy Ferencnek a kitelepítési rendelet 1.§-ának értelmezését, a kitelepítendő körének pontosítását célzó előterjesztése miatt foglalkoztak ismételtelen a németek kitelepítésével. A kormányfő szerint ezért nem kell módosítani a kitelepítési rendeletet. Akkor és ott kell érvényesülnie a méltányosságnak, „amikor olyan magyar állampolgár kitelepítéséről van szó, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német anyanyelvűnek vallotta ugyan magát, de egyben magyar nemzetiséget tüntetett fel az összeíró íven, feltéve, hogy nem volt tagja a Volksbundnak, vagy valamely német fegyveres alakulatnak, vagy magyarosított nevét német

hangzásúra nem változtatta vissza.”²⁶ Rajk, vele egyetértve mindehhez hozzáfűzte, hogy „... a kérdést a legalaposabban tanulmányozta... a kivételezett kategóriába tartozó német egyének száma nem haladja meg azt a számot, amelynek az itt maradása esetén a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által elrendelt kötelezettségünknek ne tudnánk eleget tenni.” Ennek megfelelően utasította a Népgondozó Hivatal, így a „szükséges intern intézkedés már meg is történt.”²⁷ A heves belpolitikai csatározások közepette a kitelepítés megtorpanása – és valójában a második félév elejétől novemberig tartó szünetelése – a koalíciós pártok érdeklődését a mentesülés elérése irányába terelte. A németiség egyes rétegei kivételezettségének biztosítása még a kitelepítésükénél is jobban lekötötte a pártok figyelmét, sőt a kisgazdapárti miniszterelnök legszívesebben véget vetett volna az embertelen ügynek.²⁸

Május 10-én jelent meg a belügyi tárca klasszikus, a korra jellemző ún. gumirendelete, sorrendet állítva fel a kitelepítendő között. Ez eltért attól, amiben a pártok április utolsó harmadában tartott értekezletükön megállapodtak.²⁹ E szerint: „1. Áttelepítendő mindazok, akiket az 1941. évi népszámláláskor kitöltött számlálólapjuk német nemzetiségűnek tüntet fel. 2. Akik a Volksbundnak vagy valamely német fegyveres német alakulatnak (SS) tagjai voltak. 3. Akik magyarosított családi nevüket német hangzásúra változtatták vissza. 4. Azok, akik – bár az 1941. évi népszámláláskor német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallották magukat –, ha a népszámlálást követő időben bebizonyíthatóan a) családi nevüket visszanevetesítették vagy b) a Volksbundnak vagy valamely német fegyveres alakulatnak (SS) tagjai lettek, vagy c) a német fasizmus politikai, gazdasági és katonai céljait és érdekeit a magyar nép rovására anyagilag vagy más módon önként támogatták. 5. Áttelepítendő végül azok is, akik az 1–4. pontok alapján nem kerülnek ugyan kitelepítés céljából sorra, de a miniszteri biztosnak átadott írásbeli nyilatkozatokkal önként jelentkeznek áttelepülésre, és jelentkezésüket a miniszteri biztos elfogadta.”³⁰ A Népgondozó Hivatal 1946. május 14-én, hivatkozással a BM pár nappal korábbi rendeletére utasítást küldött az áttelepítési miniszteri biztosokhoz és a mentesítő bizottságokhoz.³¹ A kitelepítést valójában a négy pont kötelező jellegűvé tette, egy pedig az „önkéntes” kitelepülést biztosította. Ez utóbbi azonban a gyakorlatban inkább a kényszer eszközeként funkcionált, a kitelepítés alól mentesített németek száma elenyésző volt. A törvénytelenégekről május 20-án, a SZEB ülésén is szó esett. Key tudatta Szviridovval, hogy hallott a politikai rendőrség törvénytelen akcióiról magától a németek kitelepítéséért felelős személytől.³²

Június 4-én az amerikaiak leállították a kitelepítést. Két héttel később, június 19-én a SZEB is foglalkozott ezzel. Key szerint azért állították le, „mert más országokkal összehasonlítva az a legrosszabb körülmények között folyt.” Az okok között az ételmisszer-ellátás anomáliáit, az átszállítás körülményeit sorolta. Key ismételtelen felröta a politikai rendőrség atrocitásait, törvény-

telenségeit, ezért felvetette, hogy helyettük katonákra kellene bízni a kitelepítést. Szviridov egyfelől visszautasította az amerikai bírálót, sőt a potsdami határozat jogkövetkezményének megszegéseként értékelte a kitelepítés leállítását, másfelől az embertelen eszközök miatt felrótta nekik, hogy arról tudomásul bírnak, mert ők is részt vesznek abban. Ezért alaptalannak minősítette a kitelepítendőkhöz panaszait. Kérte viszont, hogy minél hamarabb fogadják a magyarországi kitelepítetteket az USA-zónában. Azt a kérését, hogy a jugoszláviai németeket is fogadják be, Key elhárította.³³

A tizenhárom hónapig fennállt Népgondozó Hivatal 1946. június 27-én a működésében észlelt fogyatékoságok miatt megszüntették (június 30-ával), a kitelepítés lebonyolítását a Belügyminisztérium folytatta.³⁴ 1946. április 23-án a kitelepítettek száma elérte a 41.500 főt,³⁵ novemberig 154 községből közel 117 ezer (116.783) fő hagyta el Magyarországot.³⁶ A Népgondozó Hivatal hagyatéka óriási kihívást jelentett, mert csak 1946-ban 218 ezer német kitelepítést tervezte.³⁷ A kormány július 12-én tartott ülésén határozta meg Rajknak arról a javaslatáról, hogy „a határon való áttelepítés napjával veszítse el a kitelepülő magyar állampolgárságát.” Dr. Ries egyértelműsítette: a kitelepítettek „állampolgársága megszűnik.” Óvatosságra intett, hozzátéve, hogy „a kitelepítettek vagyona a magyar államra száll.”³⁸ A július 16-án kihirdetett kormányrendelet értelmében valamennyi korábban, és utóbb, a kitelepítés során áttelepített német elvesztette magyar állampolgárságát.³⁹ A nemzetközi helyzetben bekövetkezett változások közepette azonban a kollektív felelősségre vonatkozó kitelepítés kudarcba fulladt.

A sztálini vezetésnek szembesülnie kellett az 1945. őszi magyarországi választások eredményeivel, és ezek elemzésénél számot vehetett az általa támogatott, kárpótolni kívánt beneši nemzetiségi politika következményeivel. Nem zárható ki, hogy ezek hatottak a magyar–csehszlovák lakosságcsere tárgyalásoknak a magyar félre nézve viszonylag kedvező lezárultánál, mert azok „nagyarányú egyoldalú kitoloncolások nélkül” fejeződtek be. Ezáltal Beneš törekvései megfeneklettek, és az ezzel összefüggő akut probléma, a magyarországi németek kitelepítése is új dimenziót kapott. A korábbi kitelepítési létszámtervek, és ami ennél fontosabb, ezek megvalósulásakor a kitelepítendőkhöz számának radikális csökkentése következhetett be. Ez, és nem a magyar kormányfő, valamint Szviridov hallgatolagos kompromisszuma vezetett a korábbi elképzelések módosításához.⁴⁰

Azon túl, hogy a hidegháborús szelektől, nagyhatalmi praktikák érvényesítési kísérleteitől⁴¹ a magyarországi németek kitelepítési ügyének alakulása elválaszthatatlan, további tényként kezelendő, hogy a kitelepítettek számos, egyre nehezebben megoldható problémát okoztak az amerikai hatóságoknak. Az USA, miután az általa megszállt németországi zónában érdekei szerint rendelkezhetett a Magyarországról érkezett német kitelepítettek sorsáról, döntési helyzetben volt: de nem csupán a magyar határokon kívül és Németország általa

megszállt zónáján belül, hanem sajátos módon, Magyarországon is. Részben pénzügyi okokra, részben a kitelepítés körüli anomáliákra hivatkozva leállította a további kitelepítést, mert „az eredeti feltételek mellett nem tudnak több németet fogadni.”

1946. július 15-én ismét tárgyalóasztalhoz ültek a SZEB vezetői. Az amerikaiakat ekkor már nem Key, hanem George Hatton Weems dandártábornok képviselte. Noha az USA leállította a kitelepítést, a magyar kormány mégis „gépiesen» elindított két szerelvényt Sopron körzetéből Ausztria irányába. Az USA azonban nem engedte ezeket tovább, mi több, magyarázatot várt. Az amerikai fél szerint csak akkor folytatódhat a kitelepítés, ha ismertté válnak a németországi amerikai zóna hatóságainak igényei, valamint a magyar kormány megfelelő módon átszervezi a kitelepítési apparátust. Szviridov, egyúttal a Tildy-kormányt is képviselve, arra hivatkozott, hogy a kormánynak nincs birodalmi márkája, és teljesíthetetlennek ítélte, hogy „minden svábnál (kicsiknél és nagyoknál)” 500 birodalmi márká legyen. Sőt, a kormány annak a feltételnek sem tud eleget tenni, hogy „az összes svábot, akik ezzel nem rendelkeznek, el kell látnia ruhával, fehérneművel, cipővel, háztartási eszközökkel stb.” Az angolok támogatásával az amerikai fél a hivatalos magyar kormányzati válaszhoz kötötte közbenjárását, amire Szviridov ígéretet is tett, de ez nem következett be. Jellemzi a helyzetet, mintha meg sem írta volna Vorosilov 1945. december 11-ei levelét, benne az amerikai követeléssel, valamint a kitelepítésben érdekeltek sajátos optikájára vet fényt az angol illetékes, Edgcumbe valóságtól elrugaszkodott megnyilvánulása: „az igények természetesen terhesek... De hiszen a magyar kormány maga vetette fel a svábok kitelepítésének kérdését. Így most oldja is meg maga ezt a kérdést.”⁴² Szviridov ígérete nem teljesülhetett. Tudta ugyan, hogy Rajk elkészítette a kormány augusztus 5-ei ülésére a kitelepítésre vonatkozó költségvetési tervezetét, de ott azt időhiány miatt nem tárgyalták meg, és a belügyminiszter kérésére elnapolták augusztus 16-ára.⁴³ A SZEB viszont ezt megelőzően, egy nappal korábban ülésezett. Így megfordult a helyzet: Szviridov ugyan tájékoztatott, csak épp másképp. Nem a SZEB-et a magyar kormány álláspontjáról, hanem a magyar kormányt a SZEB ülésén történekről.

A SZEB ülésén, 1946. augusztus 15-én az angolszászok jóvoltából ismét terítéken volt a „sváb-kérdés.” Weems nem zárkózott el a magyar kormány óhaját képviselő Szviridov kérésének teljesítése előtt. A kormány a birodalmi márká helyett forintot, dollárt vagy angol valutát adott volna a kitelepítendőkhöz, azonban Weems felettségi végleges válaszát még nem ismerte. Az amerikaiak érzelve a gondokat úgy vélték, hogy 1947-ben is folytatódni fog a kitelepítés.⁴⁴ Tévedtek, 1948-ban zárult le.

Rajk a kormány 1946. augusztus 16-ai ülésén terjesztette elő javaslatát arról, hogy a kormány 2,1 millió forint „előirányzat nélküli átmeneti kiadás”-t engedélyezzen a kitelepítéssel kapcsolatos költségekre. A belügyminiszter emlékeztetett arra, hogy 125 szerelvényt

valamivel több mint 120 ezer főt telepítettek ki, és a 380 ezer főből még további 260 ezer kitelepítése várat magára. Havi 20 szerelvényel, azokon 20 ezer fővel számolva egy éven belül végrehajtható a SZET határozata. Rajk részletesen feltárta előterjesztésében, hogy a kért pénzből mennyi jutna a belügyi munkatársak fizetésére, ételmezésére, az áttelepítendő ellátására és így tovább.⁴⁵ Úgy vélte, hogy „a kitelepítés augusztus 20–25 után kezdődhet meg újból,” és megelégedett azzal, hogy „egyelőre elég 300.000 forint a lebonyolításra.” Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtitkára hozzászólásában nem kertelt: szervezete megállapította, hogy a „kitelepítésre fedezet nincs.” Ezért javaslata: az illetékes hivatalok működjenek együtt, és találják meg „a svábok vagyonából a fedezetet.” A kormány Rajk szóbeli kiegészítésében jelzett, immár csökkentett összegű kérését, a 300 ezer forint rendkívüli hitelt engedélyezte.⁴⁶

Ilyen előzmények után kezdődtek meg az amerikai és a magyar hatóságok közötti tárgyalások, és kölcsönös engedelmények után 1946. augusztus 22-én 19 pontos megállapodást kötöttek. A kormányülésen Rajk részletesen szólt a megállapodás tartalmáról. A szerződő felek rögzítették: „kitelepítéskor a családok nem választathatók el.” Meghatározták a fejenkénti, 100 kg súlyban maximált személypoggyász tartalmát, ebből 20 kg élelmiszer lesz; a ruházat összetételét; a 100 kg-on felül biztosítani kell személyenként részükre konyhafelszerelési tárgyakat, takarót, gyermekkocsit, gazdasági felszereléseket, szerszámokat, munkaeszközöket stb. A kb. 1100 fős szerelvényekhez öt – Rajk szerint mérsékelt befogadóképességű – vagont kell csatolni, „ami abba befér, azt kivihetik.” A nincstelen, felsőruházattal nem rendelkező, illetve földtelen kitelepített részére a magyar állam alsó- és felsőruházatot köteles biztosítani. Minden 20 éven felüli kitelepített 500, az annál fiatalabb 400 birodalmi márka mellett okmányait, óráit magával vinni köteles. Rajk szólt arról, hogy az eddigi statisztikai adatok alapján a 20 évnél fiatalabbak a kitelepítettek 40–42%-át tették ki. Felkészülési lehetőséget kellett biztosítani a kitelepítésre kijelölteknek. A nem magyar, hanem román és jugoszláv állampolgárságú németekre nem vonatkozott a megállapodás. 1946. szeptember 1-jétől indulhattak volna újra a szerelvények, havonta 20, de pontatlan vonatérkezés esetében a vonat „elvezettnek tekintendő, és újra nem pótolható.” 1947. április 1-jéig ez maximum 90 ezer főt jelenthet. 1947 márciusában újra tárgyalóasztalhoz ülnek a felek, az 1947-es kvóta 100 ezer fő lehet. A magyar kormány vállalta, hogy a már ismert amerikai állásfoglalást ismételten közzéteszi a sajtóban: egyrészt, hogy a potsdami értekezlet alapján a kitelepített németeket a németországi amerikai zónába befogadják. Másrészt, és az amerikaiak számára ez volt a döntő, hogy az utóbbi Rajk által megszövegezett, és a kormány által elfogadott, kiadandó kormánynyilatkozatban az szerepelt, hogy „a kitelepítés nem kötelessége a kormánynak, de a potsdami egyezmény erre lehetőséget ad... az áttelepülés rende-

zett és emberséges módon fog megtörténni és az egyezmény alapján áttelepített németeket az USA katonai övezetébe befogadja... A kitelepítés kezdete: 1946. szeptember 2.” A kitelepítési rendelet közzététele után a megszállóknak nem sikerült elérni azt, hogy a Tildy-kormány módosítsa a jogszabályba foglalt álláspontját. Most viszont eredménnyel jártak: a ki- és betelepítéssel egyaránt sújtott, súlyos gazdasági gondokkal küzdő kormányzat igent mondott. Rajk (valójában Rákosi vezérelte pártja) fait accompli állította a kormányt, miután a belügyminiszter ismertette az általa szövegezett nyilatkozatot, közölte, hogy „a miniszterelnökkel ezt a javaslatát letárgyalta és amennyiben a minisztertanács ezzel a nyilatkozattal egyetért, akkor kormánynyilatkozatként adja le a sajtó számára.” Balogh páter figyelmeztette a jelenvoltakat, hogy 1945. decemberében másként foglaltak állást. A Rajk szerint vele egyeztető (vagy más, nem ismert okból ez alkalommal egy nézetet képviselő) kormányfő sem rejtette véka alá, hogy „később is” foglalkoztak ezzel a kormányúléseken, „hoztak határozatot, hogy a potsdami döntést nem kényszerű döntésnek, hanem lehetőségnek tekintik.” Majd anélkül, hogy pontosította volna, hogy ez mikor történt, ekképp folytatta: „azt kell mondani, hogy a sváb kitelepítés számunkra mégis kényszerű dolog, egyrészt a csehszlovák lakosságcseré-egyezmény hatása miatt, másrészt pedig azoknak a minden oldalról, például Románia felől érkező híreknek [a] hatása alatt, hogy onnan is várhatunk kitelepítést. Ilyen körülmények között jelenlegi lakosságunk meghagyása mellett nem tudunk a magyaroknak helyet csinálni.”⁴⁷

Rajk nem hallgatta el, hogy az amerikaiak is „nagyon lojálisan igyekeztek engedelményeket tenni.”⁴⁸ Az amerikai fél álláspontját a magyar kormány elfogadta, hogy „amennyiben 1947. április 1. és december 31. között [az amerikai övezetbe – Z. T.] 100 ezer németet befogadnak, ezzel a kitelepítés teljesen befejezést nyer, és nem történik semmiféle további kísérlet a kitelepítésre.”⁴⁹ A felek számára a rögzítettektől történő eltérést, a kikaput azzal is biztosították, hogy a megállapodás kimondta: „a kitelepítés bármely fél által, bármily időpontban felfüggeszthető, amennyiben a jelen megállapodás akármelyik feltételét is megsértenék.”⁵⁰

A kormány tagjai sajátos körülmények között értesültek a megállapodásról. Augusztus 28-án a kormányfő rendkívüli kormányülést hívott össze, aminek „fő tárgya [a] külpolitika. Elsősorban a csehszlovák–magyar lakosságcseré-egyezmény lebonyolítása körüli állapot, majd pedig a Párizsból érkezett egyéb híreknek a minisztertanács tagjaival való közlése.”⁵¹ Ezek mellett adott Rajk részletes tájékoztatást az amerikai hatóságokkal aláírt egyezményről.⁵² Történelmi áttekintése szerint 1945 nyaratól sajátosan alakult a magyar és a többi, környező és távolabbi államból a németek kitelepítése, amely 1946 márciusától gyorsult fel, és vált tűrhetetlené a túlszűfolttság Németország amerikaiak által megszállt zónájának azon részeiben, ahová a kitelepítettek érkeztek. Ezért óhajtotta szabályozni az USA államon-

ként a kitelepítés menetét, továbbá az „illetékes ország vagyontárgyaiból a sváboknak felszerelést” azért kívánt adni, hogy így elkerülhető legyen a kitelepítettek méltatlan körülmények közé kerülése. Az USA átadta a csehekkel kötött szerződést, azt mintának tekintve. A magyarokkal kötött megállapodás azonban súlyosabb feltételeket tartalmazott, mert – mint Rajk fogalmazott – „Szlovákia nincs az Egyesült Nemzetek megszállása alatt.” A belügyminiszter egyértelműsítette: „az egyezmény legsúlyosabb része az 500, illetve 400 RM [birodalmi márka – Z. T.] kifizetése és az ennek megfelelő összeg előteremtése.” Rajk nem köntörfalazott, fel kell venni a szovjet és amerikai hatóságokkal a kapcsolatot, tőlük lehet birodalmi márkát szerezni. Az USA 50 USD-ért 500 birodalmi márkát adna, „azonnali készpénzfizetésre.” Az oroszok „hajlandók kölcsönképpen beszerezni,” a megtérítési feltételekről „később tárgyalnának.” Amint Rákosi fogalmazta: „valahogy biztosítani kellene a legolcsóbb márkát,”⁵³ de annak megszerzése októberig elhúzódott.⁵⁴ A kormányülés résztvevői vitáztak arról is, hogy miként folytatódjon, milyen sorrendben a kitelepítés. A burjánzó korrupció távoltartását szorgalmazták. Rengeteg visszaélés történt országszerte, pl. a rátelepülő nincstelen magyarok „nem tudtak miből élni, sokszor a ruhát lehúzták a svábokról.” Felmerült, hogy a kitelepítéseknel területi szempontból intern sorrendet tartsanak be. A szakképzetlen betelepülők károkozása úgy ellensúlyozható, hogy nem telepítik őket a szőlővidékekre és oda, ahol képzettségük elégtelen, de az is megoldás lehet, hogy ezekről a helyekről ne telepítsék ki a szakértelemmel rendelkezőket.⁵⁵

A SZEK 1946. augusztus 30-i ülésén Weems – mutatván az amerikai fél készségét az együttműködésre – felvetette, hogy valamennyi szövetséges, így a szovjetek is vegyenek részt a németeket szállító szerelvények felügyeletében. Szviridov köszönettel elfogadta, jelezte, hogy élnek vele.⁵⁶ Sőt, nem csupán éltek, hanem vissza is éltek. Az egyik közép-dunántúli helységbe, nem messze Veszprémtől, szeptember elején nem engedték be az amerikai tisztet, aki így nem láthatta el a bevagonírozás előkészítését ellenőrző feladatát. Ennek visszhangja lett a SZEK következő ülésén, szeptember 13-án. Szviridov szerint Városlődnél egyfelől szovjet hadgyakorlat zajlott, másrészt szó sincs a „svábok” bevagonírozásáról (tehát nincs mit ellenőrizni), majd elhangzott a tanácskozáson és még ezt követően is többször felmerült a legfőbb érv: a magyar kormánynak nincs birodalmi márkája, így nem indíthatja el a németeket.⁵⁷

Anomáliái miatt a német kitelepítést, az SZDP kezdeményezésére szeptember 17-én ismét a pártközi értekezlet napirendjére tűzték. Ennek előzményei augusztus 20-áig nyúltak vissza, amikor a párt Főtitkársága a kormányfőhöz azért fordult írásban, hogy a telepítésekkel összefüggő problémákat a pártok vitassák meg. Két nappal később megszületett az amerikaiakkal a megállapodás, másrészt a hó végén Zentai, a HM politikai államtitkára feljegyzést készített, amelyben a kitelepítési rendelet átdolgozásához összefoglalta pártja szempontjait egyfelől az „összeírás és nemzetiség,” másfelől a „a

kitelepítés végrehajtása” kérdésében. Az augusztus 31-én kelt feljegyzés négy pontba sűrítette a szükségesnek vélteket. Így: a koalíciós pártok képviselői alkotnák az előre meghatározott területen működő pártközi bizottságokat, amelyek majd a kitelepítendőket összeírását végzik, amit végül a minisztertanács hagyja jóvá. A kitelepítendőket nevét nem kellene közszemlére tenni, hanem az illetőknek küldött értesítők szerepelnének a rájuk vonatkozó információk. A kitelepítés alóli mentesülés ügyét intéző ötfős bizottságot bírósági emberekből állítanák össze. A mentesült német értesítést kapna, és többé semmiképp sem lenne zaklatható. A kitelepítést végzők két részlegéből az egyik a németek összeszedését folytatná megfelelő karhatalommal és az elvihető ingóságok ellenőrzésével, míg a másik a kitelepítendő jelenlétében felleltározna a hátramaradt ingóságokat. Ezeket a helyeken statárium lenne mindaddig, amíg a betelepítés be nem fejeződik. A pártközi értekezlet tudomásul vette az augusztusi, amerikaiakkal történt megállapodást, és az ezzel összefüggő feladatokról tárgyalt.⁵⁸ Az SZDP nem érte el célját, az újabb, generális intézkedésre több mint egy esztendő kellett várni.

Szeptember 1-jén a külügyi tárca és az USA németországi katonai kormányzatának megbízottai külön megállapodásban szabályozták a további kitelepítési feltételeket, és ebben hangsúlyt fektettek az emberiség, egészségügyi, szállítási és szociális problémákra. A kitelepítésre kötelezettek 10 nappal korábban értesíteni kellett, és a névjegyzéken konkrétan meg kellett jelölni az eltávolítás okát. A kitelepítettek magukkal viheték a legszükségesebb ingóságokat, a foglalkozáshoz szükséges felszereléseiket, a németországi bankokra szóló takarékbetétkönyveket és tulajdonra való igazolásokat. A terhes asszonyok és családtagjaik mentesültek a kitelepítés alól.⁵⁹

1946. szeptember 12-én a kormányfő elnöklete alatt ismét rendkívüli kormányülést tartottak, mert előző nap a Párizsban tárgyaló külügyminisztertől távirat érkezett, aki tájékoztatót a csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény dolgában közvetlenül folytatott tárgyalások eredményeiről és a minisztertanács állásfoglalását kérte.⁶⁰ A vita során azonban felmerült a németek kitelepítése. Az áttelepítési kormánybiztos, Jócsik Lajos szavaira reagáló Mistéthy Endre újjáépítési miniszter megfontolandónak tartotta, miután az 1938 óta Csehszlovákiából Magyarországra átjöttek számát a további áttelepülők számánál a kormány érvényesítheti, „kívánatos volna, hogy elsősorban a németeket telepítsük így ki, mert az olcsóbb volna, mint a sváb kitelepítés.” Javaslatára előbb visszhang nélkül maradt, majd Jócsik és a kormányfő is azért opponálta, mert – mint Nagy Ferenc mondta – „a jómódú, gazdag svábok vagyonára nekünk szükségünk van.”⁶¹ A következő napirend tárgyalására térve a kormányfő tájékoztatást adott Szviridov leveléről, amelyben az altábornagy közölte, hogy a németek kitelepítéséhez szükséges 36 millió birodalmi márkát négy feltétel megvalósulása esetén kölcsönözne a Szovjetunió. Rajk szerint a feltételek elviselhetetlenek, más utat kell választani. A kitelepítés újbóli meg-

kezdése még nem sürgető, de előbb–utóbb a további földhöz juttatás, valamint az áttelepülő magyarság miatt meg kell oldani. Ezért belső intézkedést javasolt: napolják el a kitelepítést, de akikre az vonatkozna, azoktól – mintha már kitelepítenék őket – „el kell kobozni a vagyontárgyaikat, és ők keressenek itt mint földmunkások megélhetést.” Ötletét „járható út”-nak tekintette, „más országok is megcsinálták ezt” – fűzte hozzá. Rákosi szerint – miután 1946. október 5-éig be kell nyújtani az összes javaslatot a békekonferenciához – lehet várni a kitelepítéssel, 23 nap múlva nem fenyeget többé a junktimba hozatal. Ugyanakkor felvetése: „meg lehetne azonban feketén is venni a márkát,” kiváltotta a pénzügyminiszter helyeslését, mert az árfolyam így kedvezőbb alakulhatna. A kormányfő kérte, hogy a kitelepítés előkészítésénél „ne a vagyon legyen az első szempont, hanem a bűnösség és politikai veszélyesség.” Legelőször a volksbundistákat és az SS-be önként lépetteket telepítsék ki. Egyetértett Rajk elgondolásával, „ha a kitelepítés tempója ilyen hosszú és lassú lesz.”⁶² A kormányülés témáját képezte Dobi Istvánnak, az agrár tárca vezetőjének bejelentése nyomán, hogy a korábbiakból ismert módon, ezúttal Mór környékén történt villongás, ezért a kitelepítendő – szüreti munkájukban akadályozott – németek panasszal éltek a helyi belügyi megbízottakkal szemben. A kormány felhívást tett közzé, hogy a kitelepítési bizottságok ne akadályozzák a gazdálkodás normális menetét.⁶³

Szeptember 30-án, amikor a Csehszlovák Köztársaságból érkezett – valójában elűzött – magyarok, valamint a Délvidékről (az oda 1941-ben letelepített) székelek elhelyezése Magyarországon már egyfajta rátelepítésként fokozta tovább a gondokat, ismét a németek kitelepítéséről is vitázott a SZEB. Tudott volt a tárgyalók előtt, hogy az amerikai feltételek teljesítésére a kormányzat szinte képtelen, ezért az e hónapra tervezett 23 szerelvény el sem indulhatott. Az amerikaiak sikertelenül igyekeztek elérni azt is, hogy a sajtó valóságghű képet adjon a kialakult helyzetről.⁶⁴ Végül, szemben az amerikai és a szovjet ajánlatokkal, 1946. októberében a magyar kormány sokkal kedvezőbb feltételekkel szerzett Bécsben ötmillió birodalmi márkát.⁶⁵

Október 4-én elfogadta a kormány az Áttelepítési Kormánybizottságnak a miniszterelnökségi államtitkár, dr. Balogh által benyújtott előterjesztését a betelepítések felfüggesztésére, valamint a telepítési, elhelyezési lehetőségek fenntartása tárgyában. Az augusztus 30-án készített előterjesztés nem rejtette véka alá, hogy a földreform lezárulta, a házak kiosztása után alig van lehetőség a csehszlovákiai magyarok letelepítésére, ezért javasolta, hogy a Csehszlovákiába távozó szlovákok és a kitelepítendő németek ingatlanait tartalékolják, a további betelepítéseket függesszék fel. Dr. Balogh előterjesztéséhez egyedül Szakasits szólott hozzá. Ő – ez idő tájt ugyan nem látta aktuálisnak a kérdést, de – nem kért, és irányt szabott: „a kitelepített svábok által elhagyott lakásokba a Csehszlovákiából átjött magyarokat kell betelepíteni.”⁶⁶ Október 16-án jelei mutatkoztak annak, hogy valami, inkább taktikainak nevezhető

elmozdulás történt a kitelepítés ügyében. E napon hagyta jóvá a kormány Rajk újabb, ezzel összefüggő 350 ezer forintos hitelkérelmét. Amint a kormányfő mondta: „néhány vonatot el kell indítani, hogy a folyamatoság ne szakadjon meg.”⁶⁷

Szeptemberben 20, egyenként 43 kocsiból álló szerelvényrel 22 ezer németet lehetett volna kitelepíteni, de nem volt rá pénzügyi fedezet.⁶⁸ Az 1946. augusztus 22-én kötött megegyezés gazdasági és pénzügyi következményei a magyar kormányt érzékenyen érintették. A pénzügyi feltételek azonban szinte eleve kilátástalanná tették a megállapodás végrehajtását, a kitelepítés szeptember 1-je helyett november 8-án indult meg, de a hó végén az USA ismételen leállította.⁶⁹ Erről Nagy kormányfőt már előre, 1946. november 16-án értesítették. A minisztertanács december 13-ai ülésén Rajk tájékoztatást adott a kitelepítés elakadásáról, az újabb amerikai követelésekről.⁷⁰ A magyar kormány közel 13,4 millió hitel engedélyezésével⁷¹ ugyan teljesítette az amerikai követeléseket (minden 20 évnél idősebb német 500, annál fiatalabb 400 birodalmi márkát, ruházatot, 10 napra szóló élelmet kapott), de a megállapodás teljesíthetetlennek tűnt. Az amerikai fél a már Németországban lévő több mint 100 ezer kitelepített élelem-, tüzelőanyag- és lakás hiányával indokolta a felfüggesztést.⁷² A magyar kormány tiltakozott. Elfogadta az amerikai hivatkozás okait, de nem kívánta elismerni az amerikai jogát a kitelepítés leállítására és ragaszkodott ahhoz, hogy 1947. április 1-jéig a kitelepítésre várókat fogadják be az amerikai zónába.

Az idő tájt, amikor 12.500 német kitelepítése megkezdődhetett, az amerikai tárgyaló fél a Szabad Nép október 31-ei számában megjelent, az USA hatóságainak teljesíthetetlen feltételeit ostromzó írás miatt vitte a kitelepítés ügyét a SZEB 1946. november 12-ei ülésére. Igaz, hogy Szviridov figyelmeztette utóbb a lapszerkesztőt arra, hogy a jövőben a hasonló témájú írásokat megjelenésük előtt mutassa be, az amerikaiak a potsdami határozat végre nem hajtására hivatkoztak. Sőt, Weems bejelentette, hogy a Csehszlovák Köztársasághoz képest – ahol 1000 birodalmi márkát kaptak a kitelepített németek – „a magyarok esetében az egy kitelepítendő svábra jutó összeg lényegesen alacsonyabb.”⁷³ Az elmergesedett helyzetben, pár nappal később mindez már a kitelepítés újbóli felfüggesztésének a kormányfővel közölt tervéhez, majd a hó végén a kitelepítés újbóli leállításához vezetett. A tervezett 52 szerelvényrel szemben hat vonat hagyta el Magyarországot 6090 fővel.⁷⁴ Szviridov hiába okolta az amerikaiakat a SZEB 1946. december 6-ai ülésén, orvosolni nem tudta az „érthetetlen” helyzetet. Ez alkalommal ő tette szóvá a potsdami határozat teljesítésének ellehetetlenülését. Weems ugyan elismerte az USA hatóságai által megszállt német területeken jelentkező problémákat, de nem tudta, hogy mikor kezdődhet újra a kitelepítés. Az angol delegált, Edgcumbe egyetértett Szviridovval: „minden svábot ki kell telepíteni Magyarországról, függetlenül attól, hogy a magyarok visszatartották a kitelepítést szeptember-októberben.” A legfőbb kérdés, „a

Magyarországról kitelepítendő svábok száma nyitott,” megválaszolatlan maradt.⁷⁵

Az amerikai és szovjet katonai vezetők 1946. december 20-án ismét megtárgyalták a „sváb kitelepítés” ügyét. Főképp azért, hogy „biztosítsák a svábok befogadásának folyamatosságát az amerikai megszállási övezetbe.” Az amerikaiak a szovjeteket arról tájékoztatták, hogy a „megfelelő elszállásolási és fogadási feltételek hiánya” az oka annak, hogy a kitelepítés csak „1947 márciusában indulhat újra.” Beljanov hiába róttá meg az amerikaiakat, hogy „elegedő időt hagytak” részükre a kitelepítendő fogadására, elutasították azzal a hivatkozással, hogy 1946. június 22. után, amikor a kitelepítettek száma elérte a 120 ezer főt,⁷⁶ Magyarország „nem tudta volna kitelepíteni a maradék” 380 ezer főt júliusban.⁷⁷

Miként alakultak az álláspontok a SZEB december 23-i ülésén? Szviridov – akivel az angol képviselő ismételtlen egyetértett (!), – igen kemény, az amerikaiakat támadó hangnemben tekintette át a kitelepítés nemzetközi háttérét és ellentmondásos gyakorlatát. Nem rejtette véka alá, hogy a potsdami határozatba foglalt szövetségi döntést, amellyel félmillió német kitelepítésére teremtettek lehetőséget – és amit 1946 novemberében és decemberében ismételtlen megerősített Berlinben a koordinációs bizottság⁷⁸ – a magyarok részben hajtották végre, „126 ezer svábot telepítettek ki,”⁷⁹ és az augusztusi megállapodásban rögzítettek teljesítése még hátra van, miközben közel ezer fő „illegális” körülmények között akart visszatelepülni. A kemény és tények garmadáját sorjáztató szavakra Weems reagált nem kevésbé kemény és tényszerű, elutasító stílusban. Kormány véleményeként hozzáfűzte a mondottakhoz, hogy az augusztusi megállapodásba foglaltak alapján 90 ezer fő 1947. április elejéig, további 100 ezer fő pedig az esztendő végéig lett volna kitelepítendő. Miután 46 szerelvénnyel a magyar kormány kiszállíthatott volna 50 ezer németet 1946. december elejéig, az „amerikai hatóságok a sváboknak ezt a mennyiségét törölték, és nem fogják őket fogadni,” továbbá, számos ok miatt december 1-jétől „a svábok németországi fogadását teljesen beszüntették.” A beköszöntött tél lehetetlenné tette az oly gyakran emlegetett „humánus” kitelepítést. A vita nem zárult le, mert azt majd – mint Szviridov mondta – a németországi Ellenőrző Tanács dönti el az illetékes kormányokkal.⁸⁰

Két nagy szakasza volt a magyarhoni németek elhurcolásának Németország amerikaiak által megszállt zónájába: az első, 1946 első felében, a második az év végétől 1947 májusának utolsó napjáig. Az amerikai öszszegzés szerint (1947. szeptember 15-éig) 125 ezer fő érkezett, és további 184 ezer főt lehetett volna oda kitelepíteni.⁸¹

Rajk belügyminiszter úgy rendelkezett, hogy rendőrhatalósági őrizetet vagy felügyeletet von maga után, ha valaki a Volksbund tagja volt, ha valaki „a háborús események során az akkori Német Birodalom területére távozott és 1946. szeptember 1-je után a mai Magyarország területére visszaérkezett.” Továbbá azok esetében,

akik ugyan a jelzett időpont előtt hazatértek, de „az 1944. március 19. napját megelőző időben a fegyveres SS-alakulatok tagjai” voltak, illetőleg a német megszállás után (az 1941-ben tartott népszámlálás alkalmával nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó bevallás alapján) az SS-be besorozták őket, és ott fegyveres szolgálatot teljesítettek. Súlyosbító körülményt jelentett az elbírálásnál – az októl függetlenül – a Németországba távozás, valamint a Volksbund- és SS-tagság.⁸²

A még Magyarországon töltendő hetek–hónapok a brutalitás és a kollektív felelősségre vonás, míg a németországi kezdeti időszakok a kegyetlen körülményekkel való szembesülés jegyében teltek el. A viszonyok 1944 tavaszához–nyarához képest abban változtak, hogy a célállomás nem Auschwitz, és a cél nem az Endlösung volt. A budaörsi, kelenföldi és a vidéki vasútállomásokról kigördülő szerelvények utasai ellentétben a hasonló feliratú akkori szerelvények elhurcoltjaival tényleg „Deutsche Umsiedler”-ek voltak. A „ki velük” elvével megegyezett a kivitelezés drasztikus gyakorlata, amit „megalapozott” a pártok szélsőséges politizálása, számos pártorgánium útszéli hangneme, a világháborút túléltek bosszúvágya, a borzalmak emléke, a meg nem értés, a felfokozott nemzetiségi gyűlölködés, a hivatali hatalommal való visszaélés, a bűnbakkeresés (és azok találása), valamint nem utolsó sorban a nemzetközi helyzet alakulása.

1947. február 10-én hiába vetette fel Szviridov a SZEB ülésén a kérdést, hogy mikor folytatódik a kitelepítés, mert Weems csak arra tett ígéretet, hogy tájékozódni fog.⁸³ Weems, a még aznap Berlinből kapott üzenet alapján, egy héttel később, 17-én keltezett levelében javaslatot tett egy, márciusban, Berlinben tartandó, a „svábok” humánus kitelepítésével összefüggő konferenciára. Ezen a németországi amerikai katonai hatóságok és a magyar kormány képviselői vennének részt, tehát az angolok és a szovjetek kikapcsolásával üléseznének. A szovjet elutasítás kézenfekvő volt. Március 4-én, egy nappal azután, hogy Weems a magyar kormánynak küldött levelében jelezte azt, hogy amerikai katonai hatóságok „nem tudják megjelölni a svábok fogadása megkezdésének időpontját,”⁸⁴ Szviridov a Weemsnek írott válaszelevelében szükségtelennek ítélte a konferenciát, és sürgette, hogy mielőbb kezdődjön el a kitelepítés, a magyarokat pedig ne áltassak az amerikaiak. Edgcumbe ez alkalommal is egyetértett vele.⁸⁵

Március 20-án a magyar kormány is tájékoztatást kapott Rajktól a kitelepítés állásáról.⁸⁶ Elmondta, hogy az időjárás javulása ellenére az amerikai hatóságok addig nem engedélyezik április 1-jétől a további 100 ezer fő kitelepítését, amíg Berlinben nem tanácskoznak a magyar illetékessel, ahol a további feltételekben is meg kell állapodni. Rajk úgy vélte, hogy végleges rendezést lehetne elérni, de ehhez szükséges, hogy valamennyi érdekelt jelen legyen. Magyarul: a szovjetek is, mint a Magyarországi SZEB meghatározó képviselői. A kormány felhatalmazta Rajkot arra, hogy válaszában Budapestet ajánlja a tanácskozás színhelyeként, és kérje a kitelepítés folytatásának engedélyezését.⁸⁷ Rajk ezert

még aznap, március 20-án levelet küldött a SZEB-hez.⁸⁸

Az események felgyorsultak és a kitelepítés március 20-án nem csupán a kormány, hanem a SZEB ülésnek is egyik napirendjét képezte.⁸⁹ Szviridov igyekezett Weemset sarokba szorítani, hogy konkrétan válaszoljon arra: felújítják-e vagy sem a kitelepítést, másfelől ő is a többhatalmi budapesti kitelepítési konferencia mellett érvelt. Weems válasza félreérthetetlen volt: a németországi amerikai zóna „erősen túlnépesedett,” nem tudnak több németet fogadni, és azt sem tudta, hogy a kitelepítés újra elkezdődik-e. A konferencia budapesti színhelyét elvetette, sőt a tanácskozás ügye is nyitva maradt. Végül jelezte, hogy „állítólag a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács... február 17-én, az áttelepítési igazgatóság... február 28-án javaslatot tett a svábok fogadásának megszüntetésére Németország mind a négy megszállási övezetében, és a kérdést döntésre adták a Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai konferenciájának.” Szviridov nem tehetett mást – amint az szavaiból is kiderült –, hogy a moszkvai tanácskozás híre hallatán szükségtelennek ítélte a berlini összejövetelt.⁹⁰ A március 9. és április 24. között Moszkvában ülésezők azonban nem oldották meg a dilemmát.

Weems március 27-én válaszolt a Rajk-féle levélre, és mindkét kérést elutasította. A kitelepítés újrameghozhatóságát évnyi távolságba helyezte.⁹¹ Március 28-án a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács arról tájékoztatta a Magyarországi SZEB elnökét, hogy a kitelepítést „előre nem látható időre” leállítják.⁹²

Amit a korábbiakban Rajk, a vele helyeslőleg egyetértő kormányfővel együtt a kormánytagokkal érzékeltetett, 1947. március 31-én bekövetkezett.⁹³ A kormány intézkedett a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény alapján Magyarországra áttelepített szlovákiai magyarok elhelyezése érdekében a Németországba való áttelepítésre kötelezett magyarországi német lakosság összeköltöztetéséről. Az 1945. végi kormányrendelet „hivatkozása” miatti nagyhatalmi tiltakozások taktikai jellegét bizonyítja, hogy a magyar kormány ez alkalommal is (immár harmadszor) a SZET 1945. november 20-ai állásfoglalására, valamint az amerikaiakkal megkötött 1946. augusztus 22-ei egyezményre hivatkozott, mondván, hogy a „Németországba való áttelepítésre kötelezett magyarországi németeket ideiglenesen össze lehet költöztetni avégből, hogy a Csehszlovákiából... Magyarországra áttelepített magyarok letelepíthetők legyenek.” A kabinet rendeletével az áttelepítésre kötelezett minden ingó és ingatlan vagyona az államra szállt az általa (majdan) elvihető ingóságain kívül. A jogszabály az esetleg ellenszegülőket öt évig terjedhető fogházzal fenyegette.⁹⁴

A SZEB 1947. április 16-án tartott ülésén az utolsó kísérlet történt arra, hogy az immár hosszabb ideje ebben a kérdésben egyetértő angol és szovjet képviselő elérje Weemsnél az amerikai zónába történő kitelepítés újraindítását. Edgcumbe nem arra helyezte a hangsúlyt, hogy elfogadható-e vagy sem a németországi amerikai katonai hatóság kitelepítést felfüggesztő döntése, ha-

nem épp azt érzékeltette, hogy milyen nehézséget okoz Magyarországon az, hogy „a kitelepítendő svábok helyére már megérkeztek a magyarok.” Weems sem volt eredményesebb a magyarországi helyzet súlyos voltát még Edgcumbe-nél is részletesebben bemutató Szviridovnál.⁹⁵ Ugyanis Weems csupán az amerikai hatóságnak szóló, egyfelől a kitelepítés újakezdésének lehetőségét firtató, másfelől a nehéz magyarországi viszonyokat érzékeltető (végül április 24-én feladott) levél megírását vállalta. Az 1947. május 19-én postázott, és az amerikai övezet parancsnokától, Lucius DuBignon Clay-től érkezett válasz nyilvánvalóvá tette a Magyarországi SZEB valamennyi delegáltja számára, hogy reménytelen az amerikai zónába történő kitelepítés.⁹⁶

A magyar politikai életben kiéleződött feszültségek – ami a május 8-án tartott kormányülésen a magyarországi németek jogtalan összetelepítéséről folyó vita során is kitapintható volt⁹⁷ – és azok kezelése egyértelműsítette, hogy a megszálló hatóságok támogatását élvező politikai erők térnyerése miatt a németek kitelepítésének második periódusa elválaszthatatlan lesz a Magyarországon kialakult helyzettől. A kisgazdapárti politikai elit elleni kommunista összeesküvés időszakában az USA leállította a kitelepítést. Ez idő tájt, április 27-én érkezett Moszkvába Rákosi. Ott másnap, négy nappal azt követően, hogy egyfelől Budapesten Weems levele megírását vállalta, másfelől a magyarországi németek kitelepítésének ügye döntés nélkül zárult a Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai konferenciáján, az amerikai övezet parancsnokának válaszlevelét meg sem várva, az előzetes puható megbeszélések után a kommunista pártvezér levéllel fordult Mihail Szergejevics Szuszlov közvetítésével Sztálinhoz, Molotovhoz és Andrej Alekszandrovics Zsdanovhoz. Levelében segítséget kért „a svábok kitelepítéséhez is, mivel az amerikaiak megtagadták a berlini konferencia hozott határozatának teljesítését.” Másnap fogadta őt Molotov. A „sváb-kérdés”-ről folytatott párbeszéd Rákosi [a továbbiakban: R. M.] és Molotov [a továbbiakban: V. M.] között ekképp zajlott:

„R. M.: ...Nem elhanyagolható jelentősége van nálunk a svábkérdésnek. Ki akartuk telepíteni őket Németországba, de úgy tudjuk, hogy az amerikaiak ellenzik ezt.

V. M.: Igen, az amerikaiak nem akarják ezt.

R. M.: Ez megnehezíti a helyzetünket. A sváboknak csak egyharmadát sikerült kitelepítenünk.

V. M.: Elszalasztották a kedvező pillanatot.

R. M.: Korábban Ausztrián keresztül kellett kitelepítenünk a svábokat, de a szovjet városparancsnokok visszafordították őket Magyarországra, s velük együtt még újabb ausztriai németeket küldtek ide.

V. M.: Most viszont az amerikaiak akadályozzák szívesen azt, hogy a svábokat Németország amerikai övezetébe telepítsék. E kérdés megoldására igen kevés az esély.

R. M.: Jelenleg Magyarországon 600 községben élnek svábok. Meg kell mondanom, hogy többségük a

szociáldemokraták táborához csatlakozott. A szociáldemokrata vezetők nagyobbik része német származású (Ries, Bán és mások), sokan közülük csak nemrég magyarosították a nevüket.

V. M.: Hogy viselkedik Szakasits?

R. M.: Erősen ingadozik.

V. M.: De mégis ő a párt vezetője?

R. M.: Egyelőre igen, de feltűnt egy igen komoly vetélytársa – Bán Antal.

Nem egyezhetnénk-e meg abban, hogy a magyarországi svábokat Németország szovjet övezetébe telepítjük ki?

V. M.: De hiszen Magyarországnak nincs közös határa a németországi szovjet megszállási övezettel.

R. M.: Akkor Csehszlovákián keresztül lehet kitelepíteni őket. Ha ezt megmondjuk a sváboknak, úgy megijednek, hogy maguktól is átszöknek az amerikai zónába.

V. M.: Ez kevésbé valószínű. Ha így cselekednénk, akkor Németország szovjet övezete afféle madárijesztővé válnék.

R. M.: Nem, a svábok egyszerűen nem szeretik, semmilyen formában a Szovjetuniót. Nekünk kevés a földünk. Már többször előfordult, hogy magyarok érkeztek egy-egy faluba, hogy földet kapjanak, a falvakban meg még ott laktak a svábok. És a magyarok így amolyan kutya-macska barátságban élnek együtt a svábokkal.

V. M.: Tehát a svábokat már kilakoltatták a házaikból?

R. M.: Igen, hozzákezdünk a kitelepítési intézkedésekhez, mivel azt hittük, hogy 100 ezer svábot sikerül kitelepítenünk az amerikai övezetbe. A svábok ellenségeink. A kommunisták ellenségei ugyanakkor úgy tekintenek rájuk, mint egyfajta szövetségesükre.

V. M.: Tárgyalta ezt a kérdést a kormány?

R. M.: A kommunisták a svábok kitelepítése mellett voltak, mindenki más ellene. A szociáldemokraták hallgatlagosan, a kisgazdapárt viszont nyíltan ellenezte.

V. M.: Ez a dolog kevésbé perspektivikus. De mit lehet tenni, ha egyszer hatalomra jutottak, nyilvánvaló, hogy osztozniuk kell minden nehézségben. Ahogy mondani szokás: nagy fába vágja fejszéjét, aki kormányzásra vállalkozik. A helyzetük tényleg bonyolult.⁹⁸

A Magyarországon maradt kitelepítendő sorsa eldőlt. Így és ekképp, a valótlanágok garmadáját előrán-gató pártvezér és a szovjet birodalom egyik vezetőjének megbeszélésén. Május 17-én a magyar kabinet a szovjet kormánytól kezdeményezte, hogy működjen közre a kitelepítés akut ügyének megoldásában.⁹⁹ Már azt megelőzően és függetlenül attól, hogy május 19-én a Németország amerikaiak által megszállt övezetébe történő kitelepítés újraindítása kilátástalanná vált. Ezt követően Dinnyés, az új miniszterelnök 1947. június 10-én felvette: „a kormány meg fogja keresni az Egyesült Nemzetek több nagyhatalmát, hogy az általuk megszállva tartott zónába is tegyék lehetővé a magyarországi németek kitelepítését.”¹⁰⁰ Magyar–szovjet tárgyalások kezdődtek, és a kormány 1947. június 12-én tartott ülésén,

a 115. napirendi pontként a belügyminiszter bejelentette, hogy a szovjetek támogatták kérését, lehetővé tették a németek kitelepítését a szovjet zónába, azzal, hogy a magyar kormány indokolja ezt meg írásban a SZEB elnökénél. Határozathozatalt azért kért, hogy „az átíratot az indoklással elkészíthesse, s a miniszterelnök aláírásával küldjék el.” Dinnyés cselekedett, a Rajk készítette levelet aláírta.¹⁰¹

A belügyminiszteri levélnek számos sajátossága volt. A felek előzetes egyeztetését jelzi, hogy egy nappal hamarabb (már június 11-én) elkészült, minthogy a koalíciós kormány határozott volna a kommunista Rajk előterjesztéséről. A gépelt fogalmazványon az előadó és a leíró kézjegye mellett Rákosi kézjegye látható. A pártvezér, aki 1945. november 15. és 1949. szeptember 5. között betöltötte a miniszterelnökhelyettes–államminiszter tisztséget is, kezében összpontosította a Vorosilovval, és általában a szovjetekkel történő kapcsolattartást. A kormány kisgazdapárti feje, Dinnyés csak ezt követően, június 14-én kiadományozta a levelet. Azon túl, hogy kronológiailag áttekinti a történeteket, pontos adatai közül különösképp kiemelendő, hogy az 1941. évi népszámlálás alapján a magyarországi németek 72%-át kellett volna kitelepíteni, a „477.229 lélekből 358.012 az áttelepülésre kötelezettek száma...¹⁰² ténylegesen áttelepült... 116.956... még áttelepítendő lenne 241.056 személy.” A SZEB elnökéhez írott levél szerint az ország „létérdeke” a németektől, ettől a „turbulens elemtől” való megszabadulás, mert különben a gazdaság nem állítható talpra, ellehetetlenül.¹⁰³

Július 18-án, egy nappal azt követően, hogy a budapesti szovjet követ válaszcímleveléből ismertté vált az 50 ezer főre vonatkozó kitelepítés szovjetek általi engedélyezése, július 18-án, a Szabad Nép félreérthetetlen módon nyilvánosságra hozta a kitelepítők szállító vonatok új végállomásának megváltozását: „Amerika leállította – a Szovjetunió újra lehetővé tette a svábok kitelepítését.” Ennek híre futótűzként terjedt, több volt egy madárijesztésnél. A végrehajtás során a kitelepítésre felhívottak közül – aki tudott – elmenekült, helyüket drasztikus módon másokkal, az otthon találtakkal pótolták. Hasonlóképp történt ez, mint 1945-ben a szovjet fogolytáborokba magyar hadifoglyokat szállító vonatok esetében. Akkor a vonatkísérő vöröskatonák a vasúti kocsikba zsúfolták létszámának ellenőrzését követően, ha létszámhiányt – szökést – tapasztaltak, a nyílt pályán megállították a szerelvényeket, és a vasúti dolgozókkal, pályőrökkel, sorompókezelőkkel vagy tragédiájukra, épp arra csellengőkkel töltötték fel a hiányt, ártatlankat hurcolva évekre a távolba. A magyar kitelepítési megbízottak hasonlóképp jártak el a kitelepítési listákon nem is szereplő németekkel. Az első ilyen eset még 1946 januárjában Budaörsön történt, de e szélsőséges, hírnedtté vált akció, mondhatni ostrom leginkább a Tolna megyei Mucsiban élőkét sújtotta. E barbár rendőrségi akciók közül az utolsót 1948. március 20-án hajtották végre.¹⁰⁴

Rákosi és Molotov, szovjet külügyminiszter megbeszélésén eldőlt a kitelepítésnek a németországi szovjet

zónába folytatása. Bizonyítja ezt az is, hogy még a magyar kormány hivatalos kérése előtt, Komárom–Esztergom megyéből „1947. május első hetében, Baranya megyéből pedig május közepén... indultak vasúti szerelvények magyarországi németekkel Németország szovjet megszállási övezetébe.”¹⁰⁵ A moszkvai találkozóan elért megállapodást követően engedélyezhették ezt a SZEB szovjet vezetői.

Dinnyés első kormánya július 31-én tárgyalta az augusztusban újrainduló kitelepítés előkészítésére, Prágába és Berlinbe küldendő „egy külügyi, vagy belügyi és közlekedésügyi” szakemberről. A keletkezett konfliktus ellenére az előterjesztést elfogadták, 2–2 kiküldött ment a fővárosokba.¹⁰⁶ A szociáldemokrata igazságügyminiszter „az egész kitelepítést jogtalanak és a demokráciával össze nem egyeztethetőnek” tartotta, akivel Rákosi osztályharcos demagógiával azért vitakozott, mert szerinte a kitelepítés alól mentesíttek „ki tudták magukat vásárolni.”¹⁰⁷ Utóbb, augusztus 8-án Rajk a kormányülésen bejelentette, hogy egy fővel felemelte a Berlinbe kiküldöttek számát.¹⁰⁸

Rajk arról tájékoztatta a kormányt augusztus 14-én, hogy mit intéztek és tapasztaltak a Csehszlovák Köztársaságban járt kiküldöttei. Amíg Prágában számos ellentét feszült a tárgyalófelek között, így például a Romániából kitelepítendő szlovákokkal szemben alkalmazott magyar eljárás, azaz a tranzit költségek miatt és a csehszlovák fél hasonló igényeket támasztott a Magyarországról Németország szovjet zónájába kitelepítendő németeket illetően, addig Berlinben, a Vörös Hadsereg illetékesei készséges partnernek mutatkoztak. A belügyminiszter szerint a Magyarországról – szökés stb. miatt – ki nem telepíthetőket meg kell fosztani magyar állampolgárságuktól, kimondván azt, hogy a kitelepítési névjegyzéken szereplő, „ha nem is hagyja el az országot,” a kiszállítottal azonos elbánás alá esik. Ezt dr. Ries azért opponálta, mert a kitelepített egyúttal német állampolgárságot szerez, míg a Magyarországon maradt német így hontalanná válna. Ezt követően, egy nappal később, 1947. augusztus 15-én azt az igényt, hogy a SZEB angolszász képviselői ellenőrizzék a kitelepítést, főképp pedig annak „humánus” voltát, Szviridov elutasította. Megnyugtatóként hozzáfűzte azt, „tudja, hogy... kétheti élelmiszerkészlettel látják el őket, engedélyezik, hogy személyes dolgokat vigyenek magukkal stb.”¹⁰⁹

A magyar–szovjet megállapodást követően (miközben ezzel a Csehszlovákiából menekült, valamint a lakosságcsere még vitás kérdéseit lezáró, 1947. május 24-én kötött egyezmény után Magyarországra telepítendő magyarok letelepíthetősége közel került a megoldáshoz), a második szakaszban, 1947. augusztusától megindulhattak Csehszlovákián át a németekkel teli szerelvények, az első 1947. augusztus 19-én, a kitelepítettek száma a hó végéig 10 ezer főre nőtt.¹¹⁰

Augusztus 28-án azonban újra a kormányülés napirendjén szerepelt a kitelepítés. Ezúttal azért, mert az elfogadott belügyminiszteri előterjesztés szerint nem csupán a kitelepítésre kötelezett, de az országot el nem hagyó, utóbb vagyonjogi problémákat okozó németekkel,

hanem a nekik segédkezet nyújtó magyarokkal szemben is fel kell lépni. Az 1947. augusztus 31-én megjelent rendelet egyaránt tartalmazott az állampolgársággal, a szabadságvesztéssel és a vagyoni helyzettel összefüggő paragrafusokat.¹¹¹

Németország szovjetek által megszállt zónájába 1948. szeptember végéig érkeztek kitelepítettek Magyarországról, főképp Baranya, Bács–Bodrog, Fejér, Komárom–Esztergom, Pest–Pilis–Solt–Kiskun, Somogy, Tolna és Veszprém megyékből.¹¹² A sztálini birodalmi politika elképzelései megvalósításához feszültségmentes kelet–közép-európai viszonyokat kívánt. Elsősorban nem a magyar, hanem a csehszlovák kormányt segítette ki a nemzetiségi kérdésben képviselt álláspontjával, a magyarországi németek kitelepítésének biztosításával, illetve helyükre a szlovákiai magyarság áttelepülésének lehetővé tételével. Beavatkozásával saját, nagyhatalmi, birodalmi tervei megvalósításához, főképp a kelet–közép-európai kommunista hatalomátvételekhez teremtett nyugodt hátteret. Ha a szomszédos országokban folyó kitelepítéseknél a kollektív felelősségre vonás gyakorlatát támogatta, és ezt Magyarországon vazallusai útján is képviseltette, akkor nem zárkózhatott el a felmerült gondok megoldásában való részvételtől.

Ez a kelet–közép-európai országok határon túl nyúló nemzetiségi politikájára ható szovjet elképzelés már kimutatható az 1946. szeptember 28-án kezdődött MKP kongresszus határozatában bekövetkezett irányváltásnál. A kommunisták a Duna-völgy népeivel való együtt haladásban és „elsősorban a Szovjetunióval való gazdasági és politikai együttműködés útján” megvalósuló nemzetiségi politikában rögzítették céljaikat, a szomszédos országokban élő magyarságról pedig kénytelen–kelletlen hallgattak.¹¹³

Az MKP KV Politikai Bizottsága 1947. szeptember 10-én Rajkot megbízta azzal, hogy készítse el a német kitelepítésre vonatkozó javaslatát, azonban „vigyázzon, hogy a kitelepítéseknél elsősorban a szociális szempontok szerepeljenek.”¹¹⁴ Pártközi értekezletet tartottak 1947. szeptember 18-án, alig pár héttel az országgyűlési választás után. Ennek utolsó perceiben megvitaták a magyarországi németek helyzetét is. A kisgazdapárti Szabó Árpád szólt a kitelepítésről, felvetette, hogy a „Hűséggel a hazáért” mozgalomban és a többi hazafias szerveződésben cselekvő módon részt vettek mentesüljenek a Németországba kitelepítés alól. Egy javaslatot vázolt, és abban a német tulajdonosnak a földbirtoka nagy részéről történő önkéntes lemondását és annak a Csehszlovák Köztársaságból betelepülő magyarok részére való ellenszolgáltatás nélküli átadását emlegette. Ezt az elképzelést Rajk és az őt támogató Gerő–Rákosi kettős a „feneketlen korrupció,” valamint az önkényeskedés lehetősége miatt elvetette, az országgyűlés elnöke pedig azt javasolta, hogy ne a pártközi értekezleten, hanem a kormányülésen foglalkozzanak az ilyen javaslatokkal.¹¹⁵

A kitelepítés ügyében az egyre jobban előretörő MKP továbbra is radikális jelszavakat hangoztatott, és

most már a Volksbundot támogató, de abba be nem lépett németek ellen is fellépett. Több (itt nem elemzett) jogszabályt követve, a szovjet hatóság által biztosított kitelepítés idején, 1947. október 10-én elfogadott kormányrendelet, különös tekintettel az anyanyelvűségre és a családi kötelekekre, újrászabályozta a kitelepítést. A Dinnyés vezette kormány rendelete szerint „áttelepülni köteles” – kiskorú gyermekével és az 1941-es népszámlálási összeírás alkalmával magát német anyanyelvűnek valló és vele együtt élő törvényes házastársával – „az a magyar állampolgár”, aki 1941-ben német nemzetiségűnek vallotta magát, aki a Volksbund tagja volt, aki valamelyik fegyveres német alakulatba (SS stb.) önként belépett, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza. Továbbá az 1946. április 1-je előtt a kitelepítésre kötelezettel közös háztartásban élő felmenők és gyermekek kívüli lemenő rokonok, akik 1941-ben magukat német anyanyelvűnek vallották. A családtagok csak akkor voltak kötelesek kitelepülni, ha „megélhetésük szempontjából... az áttelepülésre kötelezett személyre vannak utalva.” Mindez egyfelől a hatósági kényszer, másfelől a családok szétszakítása lehetőségét jelentette. Ugyanakkor a mentesültek köre jelezte, hogy a koalíciós kormányzat és benne a Rajk irányította Belügyminisztérium – nem kis mértékben az MKP osztálypolitikát hirdető vezetésének utasítására – jobban felmérte az ország gazdasági és társadalmi szükségleteit, tekintettel volt bizonyos fokig a családi kötelekekre. A meghatározó azonban főképp az volt, hogy a szovjetek által megszállt németországi zónába befogadni tervezett magyarországi németek száma világossá tette, hogy a magyarországi németek kollektív felelősségre vonása, a „ki velük” politika kivitelezhetetlen. Az áttelepülésre kötelezettek nem hagyhatták el lakóhelyüket, minden ingó és ingatlan vagyonukat zár alá vették, ezekből csupán minimális szükségleteiket fedezhették, az áttelepítettek az ország területének elhagyásakor, míg az áttelepítés alól önmagukat kivonó németek azon a napon, midőn ki kellett volna települniük, állampolgárságukat elvesztették. 1947. november 26-án a kormány elfogadta a végrehajtási utasítást is, amit másnap kihirdettek.¹¹⁶ Az új kitelepítési rendelet végrehajtását szabályozó jogszabály intézkedett a kétes esetek megoldásáról, és különbséget tett az SS-be 1944. március 19-e előtt belépettek és a német megszállást követően besorozottak között, az előbbieknél kizárólag hátrányukra, az utóbbiaknál javukra is.¹¹⁷ Az eltávolítottak 500 birodalmi márka készpénzt, legfeljebb két gyűrűt, egy pár fülbevalót, egy nyakláncot, egy karórát, egy zseborát, egy karkötőt és egy melltűt vihetnek magukkal.¹¹⁸ Napokkal később újabb rendelet látott napvilágot. Akik kivonták magukat a kitelepítés alól, azokat az őket érintő esedékes kitelepítési napon megfosztották magyar állampolgárságuktól, ingó és ingatlan vagyonuk a magyar államé lett. A kitelepítésre kötelezett, lakhelyüket engedély nélkül elhagyó németek is elvesztették magyar állampolgárságukat. Öt évig terjedő fogházzal sújthatták azt a személyt, aki áttelepítésre kötelezettet bármi okból rejtegetett.¹¹⁹ Az áttelepíté-

dők körét illető erőteljes szűkítés jellemezte mind a kormány elé vitt előterjesztést, mind a hatályba léptetett rendeletet. Ez a módosított vagy immár új „alaprendelet” a csatlakozó rendeletekkel, szabályozással – pl. a német birtokok telekkönyvezésére vonatkozó intézkedésekkel összefüggő vagyoni jogi előírásokkal – azt érzékelteti, hogy az osztálypolitika immár nem csupán, sőt egyre kevésbé irányult a kitelepítésre, és inkább arra törekedett a jogalkotó, hogy a Magyarországról ki nem telepíthető, itt maradó németiség tulajdonviszonyait korlátozza.

A népbíraskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről alkotott 1947. évi XXXIV. tc. szerint a magyarországi németek kitelepítése esetén az „öt évet meg nem haladó tartamban kiszabott szabadságvesztés büntetés”-t határozatlan időre el lehet halasztani vagy felfüggeszteni. Ha az elítélt visszatér, akkor „a büntetés végrehajtását haladéktalanul foganatba kell venni.” Amikor vélelmezhető, hogy a népbírósági eljárás során az előzetesen lefogottra kiszabható ítélet nem fogja meghaladni az öt esztendő, akkor őt is kitelepíthetik, a vele szembeni eljárást meg kell szüntetni.¹²⁰ Az elítéltekkel, illetve a vélhetően bűnössé nyilváníthatókkal szembeni jogpolitikai megfontolás nem csupán a büntetés-végrehajtást és az államvédelmis cellákat, internálótáborokat mentesíthette volna („miután a kitelepített és Magyarországra visszaszökött svábokat a belügyminiszter internáltatja”¹²¹), hanem a magyarországi németiség politikai arculatára is hathatott volna. A települések jelentős hányadában a kitelepítéshez szükséges listák úgy készültek, hogy egy-egy elfogott, majd a végrehajtó szervek által brutálisan megkínzott némettel a helyi Volksbund egykori taglistájára szinte mindenkit utóbb ráírtak, „kitelepíthetővé” koholtak az „illetékesek,” emiatt a németek lefogása, majd elítéltetése, végül kitelepítése többszörösen törvénytörő volt.¹²² Mindezek ellenére 1947 őszén – és az előbbiekből embertelenségének ékes cáfolataként – a kitelepítés elől elbujdokolt és a Magyarországra visszaszökött kitelepítettek száma túllépte a 10 ezer főt.¹²³

Amikor a kitelepítés 1948. szeptember végén befejeződött, 133 ezer kitelepítésre kötelezett német élt Magyarországon.¹²⁴ Mindszenty hercegprímás¹²⁵ és a püspöki kar előterjesztései, a németiség kollektív jogfosztásával szembeni intervenciója ezúttal sem vezetett eredményre.¹²⁶

Hány főt telepítettek ki végül Magyarországról? A Gazdasági Főtanácshoz megküldött belügyminiszteri előterjesztés 310 ezer német kitelepítésével számolt.¹²⁷ 1946. július végéig kb. 121 ezer, 1946 novemberében további 6 ezer főt telepítettek ki, és 183 ezren vártak kitelepítésükre. 1945. december vége és 1947 ősz között Németország amerikaiak által megszállt zónájába kb. 127 ezer Magyarországról elűzött német érkezett, míg 1947. augusztus 1-je és 1948. eleje között a szovjetek által megszállt zónába további 50 ezer németet telepítettek ki az illetékes hatóság,¹²⁸ de ezek kb. ötöde elmene-kült, így az odatelepítettek száma közelít a 40 ezer főhöz.¹²⁹ Más források szerint a német lakosságra vo-

natkozó rendelkezések 1555 községet érintettek Magyarországon. A hatóság elbíralt 363.310 személyt, „ebből Németországba ténylegesen áttelepült 163.085”.¹³⁰ A Földművelésügyi Minisztériumnak kizárólag a 163 ezer kitelepített, elűzöttre vonatkozó pontos adatait ki kell egészíteni a Belügyminisztérium számsoraival. Ezek alapján, a második világháború végén a Szovjetunióba évekre elhurcolt 64 ezer fővel együtt a Magyarországról kitelepített és ideiglenesen kényszermunkára vitt németek száma 225–230 ezer fő körüli,¹³¹ a deportáltak közül kb. 16 ezer elhunyt a kényszermunkatáborokban.¹³²

A JOGFOSZTÁS FELSZÁMOLÁSÁNAK KEZDETEI

A magyarországi németiség emberi és állampolgári jogkorlátozásának megszüntetése deklaratív aktszal vette kezdetét. Az 1949. augusztus 20-án elfogadott Alkotmány 49.§-a az ország valamennyi nemzetisége számára biztosította az egyenjogúságot és a meghatározott nemzetiségi jogokat. A németiséggel szemben számos hátrányos megkülönböztetés volt érvényben, ezért 1949. október 7-én, a Német Demokratikus Köztársaság születése napján úgy határozott a kormány – amint az a négy nappal később kiadott rendeletről kiténik –, hogy „miután a magyarországi német lakosság tényleges áttelepítése megszűnt, az áttelepülésre kötelezett, de Magyarországon maradt németek a lakóhely megválasztását és a munkavállalást tekintve „a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek.”¹³³ A Dobi István vezette kabinet 1949. december 16-án minisztertanácsi rendelettel rendezni kényszerült egyrészt a Magyarországra érkezett, más államokból elűzöttek sorsát, valamint a magyar állam tulajdonviszonyainak rögzítése, másrészt a kitelepítés lezáródása miatt keletkezett kaotikus tulajdonviszonyokat. Továbbá egyúttal intézkednie kellett a ki nem telepített németek ingóságai és ingatlanjai körüli visszasságok felszámolása érdekében az elvben az állam birtokába került, de földhivatali úton nem rendezett, különböző, elkobzott, zárolt stb. ingatla-

nok, sőt az ingóságok ügyében is. A „ki velük” politikájának kudarcba fulladása miatt a jogszabály kénytelen-kelletlen rögzítette a zárlatok feloldását, a lakott házak, házrészek és meghatározott területű ingatlanok németek általi birtoklásának bejegyezhetőségét.¹³⁴

A jogalkotó szerint a németek jogfosztása az 1950. március 24-ei minisztertanácsi ülés után, a másnap kiadott kormányrendeletekkel szűnt meg, ezt követően az áttelepítési korlátozó intézkedéseket nem lehetett a németekkel szemben alkalmazni, és a Magyarországon élő németek „egyenlő jogú” állampolgárokká váltak. A nyakatekert nyelvezettel kiadott kormányrendelet szerint „az áttelepítésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső mindazon személyek, akik nem telepítettek át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatályba lépésekor Magyarországon tartózkodnak és az erre vonatkozó rendelkezések szerint jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”¹³⁵ Am e rendelet (a többi, még évtizedeken keresztül érvényesülő, kisebbségellenes intézkedés közepe) egyúttal kritizálhatatlanná tette a múltat, mert „a korábban végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartják, és ezekből kifolyólag kártérítési vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni.” Ha netán maradt volna még vagyonosabb német, akkor „részére a tényleges birtokában levő tíz kataszteri holdnál nem nagyobb ingatlant meg kell hagyni.” Azaz: a 10 kh feletti rész elvehető, mert tulajdonosa most már kulákként hurcolható meg. Ettől az időszaktól „az egyenlő jogú” lét azt jelentette a maradék németiség részére, hogy ők ugyanúgy részesedhettek a magyarországi sztálinizmus további árnyoldalaiban, mint az ország többi lakója.¹³⁶

A szülőföldről való kitelepítés szomorú tudomásulvételéről több újság beszámolt. Az elűzötteket szállító egyik vagon falán így buggyant krétavégre a keserűség: „Itt születtem, itt nőttem fel, kidobtak egy batyúval.”¹³⁷ Hiába törölték le a felírást a vagon utasai, a magyarországi németek kollektív kitelepítése a XX. századi történelmünk egyik kitörölhetetlen ténye, szégyenfoltja maradt.

Jegyzetek

* A tanulmány első és második része megjelent a Jegtörténelmi Szemle 2003/3 és 2004/1 számaiban.

¹ Balogh Sándor: a magyarországi németek elhurcolása és elűzése választott hazájukból [a továbbiakban Balogh: Németek] 279–280. pp. In: A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. (Bp. 1996.; A Népgondozó Hivatal I–VII. számú ellátott menetszlopot tervezett, 331 településről 224.050 fő elűzésével, a kitelepítés földrajzi és kilenc hónappal számoló időrendi tervét pedig ekképp vélték megvalósíthatónak: 1945. december, 1946. január és február: Budapest környékéről (100 ezer fő); március: Nógrád-Hont, Komárom-Esztergom, Fejér és Győr-Moson megyékből (71 ezer fő); április: Sopron, Veszprém, Vas, Zala és Tolna megyékből (75 ezer fő); május: Tolna további településeiről, Somogy és Baranya megyékből (100 ezer fő); június: Baranya további településeiről és Bács-Bodrog megyékből (100 ezer fő); július: Bács-Bodrog további településeiről, Békés, Szatmár, Csanád-Arad-Torontál megyékből, valamint Budapestről (50 ezer fő), összesen 496 ezer kitelepítendő németet irányoz-

tak elő. Valószínűsíthető, hogy amíg a menetszlopok esetében a magyar kormánynak a kollektív felelősség elvét elutasító álláspontjára, addig az időrendi és földrajzi tervezésnél már a SZET állásfoglalásra voltak tekintettel a kitelepítést tervezők.

² Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Írták: Zinner Tibor, Syakács Sándor, Habuda Miklós, Svéd László, Szomszéd Imre, Markó György, Balogh Margit. (Bp., 1991. Zrínyi K. és Új Magyarország kiad. 18. p.) Eredetiben: Belügyminisztérium Irattára. Kimutatás a budapesti politikai osztály 1946 márciusáig végzett munkájáról. 1946. március 14.

³ Pártközi értekezletek, Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948. [a továbbiakban: Pártközi értekezletek] (Bp., 2003. 180. p.)

⁴ Janics Kálmán: A hontalanság évei. (Bp., 1989. Hunnia K., 249–277. pp.)

⁵ Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948. Szerkesztette és az utószót írta: Izsák Lajos és Kun Miklós. (Bp., 1994. Századvég K., 200–201. pp.)

- ⁶ A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947 [a továbbiakban SZEB jkv.] (Bp., 2003. Napvilág K. 139. p.) A második szerelvény 1946. január 24-ig hagyta el Magyarországot, a harmadik készen állt, mindezt a SZEB másnapi ülésén az amerikai képviselő jelentette be.
- ⁷ Társadalmi Szemle, 1946. 2. sz.: Betlen Oszkár: A nemzetiségek Magyarországon.
- ⁸ Balogh Sándor i. m. 99. p.
- ⁹ K[v]g= László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés 1918–1948. (Bp. 1985. 328. p.)
- ¹⁰ Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. (Bp. 1988. 96. p.)
- ¹¹ Magyar Közlöny 1946. 12. sz. 70.010/1946 BM. Rend. Végrehajtási utasítás.
- ¹² Két év hatályos jogszabályai 1945–1946 [a továbbiakban Két év] (Bp. 1947. 131. p. 9. j.); Magyar Közlöny, 1946. 24. sz. 1946. január 29. 70.020/1946. B. M. sz. rendelet a német lakosság áttelepítésének zavartalan lebonyolítása érdekében szükséges forgalmi korlátozásokról.
- ¹³ Uo. 68. p. 1946: IX. tc. a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról, 15.§. Kihirdetve 1946. május 13-án.
- ¹⁴ Balogh: Németek, 288. p.
- ¹⁵ SZEB jkv. 140. p. Az 1946. január 25-ei ülés jegyzőkönyve.
- ¹⁶ Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5–1946. november 15. [a továbbiakban: NFE jkv.], Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László (Bp., 2003. MOL kiad. A. k. 143. p. 88/47. np.).
- ¹⁷ Uo. 234. p. 91/35. np. Az óriási áremelkedés, az előre nem látott költségek mellett a gépkocsik beszerzése, a vasúti kocsik felszerelése és berendezése, az őrszemélyzet élelmezése, valamint irodaszerek vásárlása tette szükségessé az igényelt hitel folyósítását.
- ¹⁸ Uo. 192. p. 89/66. np. A miniszter az előterjesztést az országos telepítésügyi kormánybiztos kinevezésével és hatáskörének szabályozásával együtt tárta a kormány elé. Emiatt vették le napirendről a kitelepítettek ingatlanait és ingóságait érintő javaslatot. Az Országos Telepítési Kormánybiztoság ügye utóbb, a kabinet március 1-jén tartott ülésén is zátonyra futott. (Uo. 224. p. 91/2. np.)
- ¹⁹ Lázár György: Szekfű Gyula követ és a moszkvai magyar követtség jelentései (1946–1948). (Bp., 1998. MOL kiad., 33. p.)
- ²⁰ SZEB jkv. 147. p. Az 1946. február 12-ei ülés jegyzőkönyve.
- ²¹ Uo. 152. p. Az 1946. március 5-ei ülés jegyzőkönyve.
- ²² Uo. 169. p. Az 1946. április 23-i ülés jegyzőkönyve.
- ²³ Pártközi értekezletek, 221. p.
- ²⁴ Uo. 224–225. pp.
- ²⁵ Uo. 221. p. 2. j.
- ²⁶ NFE jkv. 601. p. 107/10. np.
- ²⁷ Pártközi értekezletek, 224–225. p.
- ²⁸ Balogh: Németek, 284–285. p.
- ²⁹ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I. k. (Bp., 1990. Európa–História kiad. 266–268. pp.) Az új kormányfő megkísérelte a SZEB-nél a kollektív felelősség elvének törlesztését a rendeltől. A vele tárgyaló Szviridov engedékenynek bizonyult: „automatikusan mentesíteni kell azokat” a kitelepítés alól – elevenítette fel az altábornagy által mondottakat a volt miniszterelnök –, „akik német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallották magukat, és nem vettek részt magyar államellenes mozgalmakban.” Mindehhez hozzáfűzte, hogy Szviridov elzárkózott e hallgatólagos kompromisszumnak a nyilvánosságra hozatalától. „Kikötötte, hogy ez a rendelet a belügyminiszternek csak egy titkos utasítása lehet a kitelepítést végrehajtó szervekhez és közigazgatási hatóságokhoz.” A szerző számos tartalmi tévedése félrevezetett egyes szerzőket. Vö. Korom Mihály Az Atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. (Bp., 1996. 222. p.) Nem 1946. január közepén, hanem április 26-án volt pártközi értekelet a „sváb-kérdés”-ről, nem ezzel a „kompromisszum”-mal függ össze a kitelepítendőek számának csökkenése stb.
- ³⁰ Pártközi értekezletek, 221. p. 32.920/1946. BM. sz.
- ³¹ Balogh: Németek, 281. p. Arra intette az illetékeseket, hogy a mentesülést kérőknek azt vegyék figyelembe, hogy azok 1941-ben „csak” német anyanyelvűnek nyilvánítták magukat.
- ³² SZEB jkv. 179. p. Az 1946. május 20-ai ülés jegyzőkönyve.
- ³³ Uo. 186–187. pp. Az 1946. június 19-ei ülés jegyzőkönyve.
- ³⁴ Magyar Közlöny, 1946. 143. sz. A 7310/1946. M. E. sz. rendelet a Népgondozó Hivatal megszüntetése tárgyában, 1946. június 27.
- ³⁵ Balogh Sándor i. m. 99. p.; SZEB jkv. Az 1946. április 23-ai ülés jegyzőkönyve. A SZEB szerint április 20-ig 41 ezer németet telepítettek ki.
- ³⁶ Fehér István i. m. 114. p. 4. sz. táblázat. A kitelepítések megyénkénti megoszlása 1946 nyarán.
- ³⁷ Korom Mihály i. m. 223. p.
- ³⁸ NFE jkv. 950. p. 121/22. np.
- ³⁹ Két év, 134. p. Magyar Közlöny, 1946. július 16. 7970/1946. M. E. sz. rendelet a Németországba áttelepítettek magyar állampolgárságának elvesztése tárgyában. 1946. július 12. Az állampolgárság megszűnésével összefüggő első tervezetek már 1945. június–júliusában elkészültek az igazságügyi tárcánál.
- ⁴⁰ Vö. Korom Mihály i. m. 222. p.!
- ⁴¹ VUo. 223. p.
- ⁴² SZEB jkv. 190–191. p. Az 1946. július 15-ei ülés jegyzőkönyve.
- ⁴³ NFE jkv. 1096. p. 127/57. np.
- ⁴⁴ Uo. 211–212. pp. Az 1946. augusztus 15-ei ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁵ NFE jkv. 1188–1189. pp. 15. j. Az 5277/1946. BM eln. sz. előterjesztés.
- ⁴⁶ Uo. 1188. p. 131/20. np.
- ⁴⁷ Uo. 1250–1251. pp. 133/5. np. A vita során a jó emlékezőtehetséggel megáldott dr. Balogh István, miniszterelnökségi politikai államtitkár rámutatott arra, hogy az 1945. december 22-én tartott kormányülésen a kitelepítésről olyan „határozatot hoztak, mintha az kényszerűségből történe, illetőleg mintha ez lenne benne a potsdami határozatokban. Ez a kormánynyilatkozat ennek a minisztertanácsi határozatnak a lényegével ellenkezik. Tehát itt össze kell egyeztetni, vagy közbevető határozatot kell hozni.”
- ⁴⁸ Uo. 1247–1250. pp. 133/5. np.
- ⁴⁹ Fehér István i. m. 117–120. pp.
- ⁵⁰ Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1947. június 12.–szeptember 19. Szerk.: Szűcs László. (a továbbiakban: Dinnyés jkv.) (Bp., 2000. MOL kiad. 195. p.)
- ⁵¹ NFE jkv. 1238–1239. pp.
- ⁵² Uo. 1247–1254. pp. 133/5. np.
- ⁵³ Uo. 1252. p. 133/5. np.
- ⁵⁴ Ld. a későbbiekben!
- ⁵⁵ NFE jkv. 1252–1253. pp. 133/5. np.
- ⁵⁶ SZEB jkv. 222. p. Az 1946. augusztus 30-ai ülés jegyzőkönyve. Vö. a kötet bevezető tanulmányával, ami másképp értékeli a dokumentum tartalmát, ezért következése is eltér! Uo. 22. p.
- ⁵⁷ Uo. 224–225. pp. Az 1946. szeptember 13-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁵⁸ Pártközi értekezletek, 287–288. pp.
- ⁵⁹ Balogh: Németek, 285. p.
- ⁶⁰ A tanulmány nem elemzi a Csehszlovákiából kitoloncolni szándékolt 200 ezres magyar kisebbség ügyében a párizsi konferencián 1946. szeptember 16. és 23. között történteket, a sikertelen csehszlovák kezdeményezést, majd a hó végén folytatott hasonlóképp eredménytelen kétoldalú tárgyalásokat. Ld. bővebben NFE jkv. 1435–1443, és 1450. pp.!
- ⁶¹ NFE jkv. 1341, 1344 és 1347 p. 137/1. np.
- ⁶² Uo. 1353–1354. pp. 137/2. np.
- ⁶³ Uo. 1354–1355. pp. 137/3. np. Dobi azért követelte a kiküldött belügyesek visszahívását, mert „igen súlyos állapotok vannak egyes vidékeken. A földeket nem művelik, a szőlőkkel nem törődnek, az állatokat egy helyre hajtják, félig hízott sertéseket és tömés alá fogott kacsákat és libákat tönkretesznek, szóval igen nagy kárt okoznak az országnak.”
- ⁶⁴ SZEB jkv. 233–234. pp. Az 1946. szeptember 30-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁶⁵ Uo. 224. p. 2. j.
- ⁶⁶ NFE jkv. 1482. p. 142/8. np.
- ⁶⁷ Uo. 1532. p. 144/8. np.

- ⁶⁸ Uo. 1532–1533. pp. 9. j.
- ⁶⁹ Dinnyés jkv. 196. p. 1946 novemberében 5426 németet telepítettek ki.
- ⁷⁰ Balogh: Németek, 285. p.
- ⁷¹ NFE jkv. np. 252. p. 155/10. np.
- ⁷² SZEB jkv. 25. p. Az USA, a közelgő télre hivatkozással 50 tonna szén követelt minden szerelvényhez.
- ⁷³ Uo. 253–254. pp. Az 1946. november 12-i ülés jegyzőkönyve, valamint uo. 254. p. 11. j.
- ⁷⁴ Uo. 25. p. 53. j. A kitelepítettek létszáma velük érte el a közel 117 ezer főt.
- ⁷⁵ Uo. 266–269. p. Az 1946. december 6-ai ülés jegyzőkönyve.
- ⁷⁶ Dinnyés jkv. 195. p. 1947. június 11-én, a SZEB elnökéhez írott levelében 111.530 magyarországi német kitelepítését említik 1946. június 21-ig.
- ⁷⁷ SZEB jkv. 426–427. pp. Feljegyzés az amerikai és szovjet katonai vezetők 1946. december 20-ai tárgyalásáról.
- ⁷⁸ Ezekon alapult az angol diplomatának a SZEB 1946. december 6-ai ülésen tett megnyilatkozása, ami egyúttal azt is jelzi, hogy semmiféle hallgatóságos kompromisszum nem jött létre Szviridov és Nagy kormányfő között.
- ⁷⁹ Balogh: Németek, 282–283. és 285. pp. A Népgondozó Hivatal szerint a Budaörsről elűzöttekkel együtt 110.866 németet a kitelepítés felfüggesztéséig, majd 24.789 főt novembertől az év végéig, összesen 135.655 személyt űztek a németországi amerikai megszállási övezetbe 1946-ban.
- ⁸⁰ SZEB jkv. 273–275. pp. Az 1946. december 23-ai ülés jegyzőkönyve.
- ⁸¹ Korom Mihály i. m. 223. p.
- ⁸² Zinner: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. [a továbbiakban: Zinner: Háborús Bűnösök ...] Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 127. p.
- ⁸³ SZEB jkv. 293. p. Az 1947. február 10-ei ülés jegyzőkönyve.
- ⁸⁴ Uo. 313. p. Az 1947. március 20-ai ülés jegyzőkönyve.
- ⁸⁵ Uo. 301–303. pp. Az 1947. március 4-ei ülés jegyzőkönyve.
- ⁸⁶ NFE jkv. np. 286. p. 168/66. np.
- ⁸⁷ SZEB jkv. 302. p. 10. j.
- ⁸⁸ Balogh: Németek, 286. p.
- ⁸⁹ SZEB jkv. 312–313. pp. Az 1947. március 20-ai ülés jegyzőkönyve.
- ⁹⁰ Uo.
- ⁹¹ Uo. 302. p. 10. j., valamint Dinnyés jkv. 197. p. „Az amerikai hatóságok úgy hiszik, hogy Németország amerikai zónájában a letelepedési viszonyok lényeges javulásával legalább is tizenkét hónapon belül nem lehet számolni.”
- ⁹² Uo. 25. p.
- ⁹³ NFE jkv. np. 292. p. 170/6. np.
- ⁹⁴ Magyar Közlöny, 1947. 77. sz. 1947. április 4. A Magyar Köztársaság kormányának 4300/1947. M. E. sz. rendelete a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény alapján Magyarországra áttelepített szlovákiai magyarok elhelyezése érdekében a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet alapján Németországba való áttelepítésre kötelezett magyarországi német lakosság összeköltöztetése tárgyában. 1947. március 31.
- ⁹⁵ SZEB jkv. 320–321. pp. Az 1947. április 16-ai ülés jegyzőkönyve.
- ⁹⁶ Uo. 25. p.
- ⁹⁷ Mt. jkv. np. 303. p. 175/7. np.
- ⁹⁸ Dinnyés jkv. (Bp., 2000. MOL kiad. 195. és 203–204. pp.).
- ⁹⁹ Balogh: Németek, 286. p.
- ¹⁰⁰ Fehér István i. m. 146. p.
- ¹⁰¹ Dinnyés jkv. 171. p. 115. np.
- ¹⁰² Korom Mihály i. m. 223. p. Rajknak egy későbbi, július 28-án kelt, és a Gazdasági Főtanácshoz eljuttatott előterjesztése szerint 310 ezer németet kellett volna kitelepíteni.
- ¹⁰³ Uo. 194–198. pp.
- ¹⁰⁴ Balogh: Németek, 286–287. pp.
- ¹⁰⁵ Uo. 286. p.
- ¹⁰⁶ Dinnyés jkv. 692–693. pp.
- ¹⁰⁷ Uo. 677–678. pp. 69. np.
- ¹⁰⁸ Uo. 735. p. 63. np.
- ¹⁰⁹ SZEB jkv. 359–360. pp. Az 1947. augusztus 15-ei ülés jegyzőkönyve.
- ¹¹⁰ Uo. 359. p. 12. j.
- ¹¹¹ Dinnyés jkv. 897. p. 74. np., valamint 10.515/1947. Korm. sz. A Magyar Köztársaság kormányának rendelete a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését akadályozó egyes cselekmények meggátálása és egyes ilyen rendelkezések megváltoztatása tárgyában. Magyar Közlöny Rendeleték Tára, 1947. 197. sz. 1947. augusztus 31.
- ¹¹² Balogh: Németek, 286. p.
- ¹¹³ Vö. Kővágó László i. m. 299. p.!
- ¹¹⁴ Pártközi értekezletek, 667. p. 31. j.
- ¹¹⁵ Uo. 664–665. pp.
- ¹¹⁶ 1947. év hatályos jogszabályai. I. k. [a továbbiakban: 1947. év] Szerk.: BacsóFerenc et al. (Bp., 1948. Grill K., 119. p.); 84.350/1947. B. M. sz. rendelet a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. M. E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása¹¹⁶ tárgyában kibocsátott 12.200/1947. Korm. sz. rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. 1947. november 27.
- ¹¹⁷ Uo. 116. p. 12.200/1947. Korm. sz. rendelet a magyarországi német lakosság Németországba áttelepítéséről szóló 12.330/1945. M. E. sz. rendelet, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb rendeletek módosítása, kiegészítése és összefoglalása. 1947. október 28. Hatályon kívül helyezte a kitelepítési alaprendeletet – a 12.330/1945. M. E. sz.-t –, az állampolgárság elvesztését kimondó 7970/1946. M. E. sz. és a 10.515/1947. Korm. sz. rendeleteket, és a kitelepítésre kötelezett zár alá vett ingó és ingatlan vagyónak a tehermentesen az államra szállását biztosító 4300/1947. M. E. sz. rendeletet.
- ¹¹⁸ Magyar Közlöny, 1947. augusztus 20. A belügyminiszter 84.239/1947. B. M. sz. rendelete a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet értelmében Németországba áttelepülésre kötelezett személyek készpénzéről és értéktárgyairól. 1947. augusztus 19. Az 1947. augusztus 27-én kihirdetett 162.835/1947. P. M. sz. rendelet az ékszerek és drágakövek utasforgalomban történő kivitelének szabályozásáról szóló 10.050/1947. Korm. sz. rendelet végrehajtása tárgyában nem tette lehetővé, hogy a belügyi tárca jogszabályában jelzett valamennyi ékszert ki lehessen vinni, ezért 1947. szeptember 7-én a belügyminiszter 84.253/1947. B. M. sz. rendelete a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet értelmében Németországba áttelepülésre kötelezett személyek készpénzéről és értéktárgyairól újraszabályozta a kérdést, 1947. szeptember 11-én hirdették ki.
- ¹¹⁹ Uo. 1947. augusztus 31. A Magyar Köztársaság kormányának 10.515/1947. Korm. sz. rendelete a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését akadályozó egyes cselekmények meggátálása és egyes ilyen rendelkezések megváltoztatása tárgyában. 1947. augusztus 28.
- ¹²⁰ 1947. év. XXXIV. tc. 31. §. 112–113. pp. Az 1947. december 31-én kihirdetett 1947. évi XXXIV. tc. a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről, 31. §-a A Németországba áttelepülésre kötelezett személyekre vonatkozó egyes rendelkezésekről.
- ¹²¹ Politikatörténeti Intézet Levéltára [a továbbiakban: PI L.] 274. f. 15/199. 6. e. Dr. Domokos József legfőbb államügyész feljegyzése Rákosihoz. 1947. augusztus 26.
- ¹²² A szerző megállapítását alátámasztották a BFL-ben folytatott egy évtizedes hivatali munkája során a fővárosi és vidéki népbírói iratokból szerzett adatai, valamint a Történeti Hivatal jogelődeinek őrzetében lévő 1945 utáni népbírói, valamint büntetőtörvényszéki büntetőperes iratokban folytatott kutatásainak tapasztalatai. Rehabilitáció perújításokkal vagy újabb, ún. semmisségi törvény megalkotásával lehetséges.
- ¹²³ Balogh: Németek, 286. p.
- ¹²⁴ Belügyminisztérium Titkársága Irattára 6105/1947. Előterjesztés a Gazdasági Főtanács részére a szlovákiai magyarok elhelyezése érdekében szükséges német kitelepítések kapcsán. 1947. július 28.

- ¹²⁵ PI L. 274. f. 7/248. 6. e. A Rákosi Mátyásnak 1948. május 12-én megküldött, Péter Gábor kézírásával, bevezető soraival ellátott 49 oldalas (a budapesti ÁVO Egyháziügyi Alosztálya által készített, a hercegprímásra „terhelő” információkat tartalmazó) összeállításból ismert, hogy a németek ügyében Mindszenty szót emelt a budapesti brit politikai misszió fejénél, Edgcumbe vezérőrnagynál 1946. szeptember 7-én, a kormánynál a magyar püspöki kar nevében 1947. szeptember 9-én. Továbbá uo. 274. f. 7/247. 6. e. 147. p. Mindszenty levele Dinnyés miniszterelnök-höz. 1947. november 26. 8135/1947.
- ¹²⁶ Zinner: Háborús bűnösök. 126. p., valamint a hercegprímás és a püspöki kar előterjesztése. 1947. augusztus 14.
- ¹²⁷ Uo. 128. p.
- ¹²⁸ Botos János–Gyarmati György–Korom Mihály–Zinner Tibor: Magyar hétköznapi Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. (Bp., 1988. Minerva, 111. p. és Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II. (Düsseldorf, 1956.) Herausgegeben von Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. 72. p. A német kiadvány szerint az elmenekült, illetve kitelepített magyarországi németek száma 239 ezer, közülük 170 ezer az egykori NSZK, 54 ezer az egykori NDK területére, míg 15 ezer Ausztriába érkezett.
- ¹²⁹ Korom Mihály i. m. 226. p.
- ¹³⁰ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. (Bp., 1995. KJK, 403–405. pp.) Szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János és Zinner Tibor. Eredetiben: MOL Az Igazságügyminisztérium iratai [a továbbiakban: IM-iratok], XIX–E–1–z. 00125/1950. A Földművelésügyi Minisztérium Földbirtok-rendezési Főosztály – Bizalmas! – feljegyzése: a német lakosságra vonatkozó rendelkezések adatai. 1950. március 13.

- ¹³¹ Zinner: Háborús bűnösök, 129. p.
- ¹³² Korom Mihály i. m. 227–228. pp.
- ¹³³ Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye [a továbbiakban: Trhgy.]. I. k. Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek 1949. (Bp., 1950. Minisztertanács elnökének Hivatala kiad. 486. p.) 4724/1949 (X. 11.) M. T. sz. rendelet a német lakosságra vonatkozó rendelkezések módosítása tárgyában. A végrehajtási utasítás is ezen napon lépett hatályba. Uo. 637. p. 245.900/1949. (X. 11.) B. M. sz. rendelet a német lakosságra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 4274/1949 (X. 11.) M. T. sz. rendelet végrehajtása tárgyában.
- ¹³⁴ Uo. 562–563. pp. 4364/1949. (XII. 31.) M. T. sz. rendelet a földreform és a telepítés befejezéséhez szükséges egyes rendelkezésekről, 1949. december 31. A rendelet végrehajtási utasításának kibocsátásával a földművelésügyi tárca vezetőjét bízta meg a kormány. Ez úgyszintén az év utolsó napján jelent meg: 15 044/1949. (XII. 31.) F. M. sz. alatt.
- ¹³⁵ MOL IM-iratok, XIX–E–1–z. 00125/1950. Minisztertanácsi előterjesztés és rendelettervezet a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában, 1950. március 20. „Miniszter kártnak a tárgysorozaton írt feljegyzése szerint a f. évi március hó 24. napján tartott minisztertanács az előterjesztést elfogadta.” Ezzel szemben a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 84/1950. (III. 25.) M. T. sz. rendelete a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában – amint azt a Trhgy. I. 1950. Bp., 1951. 271–272. pp. feltünteti – a kormányulást egy nappal későbbi időpontra helyezi.
- ¹³⁶ A tiszalöki internálótáborba zártak sorsa, majd az 1953-as kitérésük története túlmutat írásunk keretein.
- ¹³⁷ Viharsarok, 1946. április 27.

MŰHELY

Albert Albert:

A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig

Állami létünk több mint, ezer esztendeje alatt az emberéletekben és az anyagi javakban olyan jelentős pusztítást okozott a tűz, hogy ezek számavétele még a legcsekélyebb sikerrel sem kecsegtetné azt, aki erre a reménytelen feladatra vállalkozna. Nem valószínű, hogy létezik olyan magyar falu vagy város, amelyben története során ne pusztított volna több alkalommal tűzvész. Az elmúlt évezred során számos rendelkezés született annak érdekében, hogy a tüzeseteket megelőzzék, okozójukat megbüntessék, az oltáshoz szükséges technikai eszközöket, oltóanyagokat biztosítsák, és megfelelő szervezetet hozzanak létre a tűzoltói, tűzvédelmi feladatok végzéséhez. A magyar törvényhozásban, az államalapítástól a jelenleg hatályos szabályozás megalkotásáig fokozatosan fejlődött, tökéletesedett a tűz elleni védekezés jogszabályi rendszere, felépítése.

Az első szakaszban – több mint hétszáz éven keresztül – a mai értelemben vett szabályozásról nem beszélhetünk, de ez nem jelenti azt, hogy nem tapasztalható bizonyos fejlődés. A következőkben szeretném bemutatni a magyar tűzvédelem fejlődésének ezt a szakaszát az első tűzvédelmi rendelkezéstől a központi szabályozás kialakulásáig.

A BÜNTETÉSEK KORSZAKA

A tüzesetek pusztító hatásai elleni védekezés legfőbb jogi eszközét az államalapítástól a XVIII. század elejéig leginkább a büntetésekből látták a jogalkotók. Bár első királyunk törvényei között még nincsenek elretentő büntetések, sőt megelőző tűzvédelmi-, illetőleg magánjogi rendelkezéssel találkozhatunk ezen a területen, a későbbiekben a büntetések kerültek előtérbe. *István* törvényei között található az első, ismert tűzvédelmi rendelkezés: „Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg mindenfelé a falusbíráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfias asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyet őrzik.”¹ A tűzörök alkalmazásának célja többirányú lehetett. Egyrészt a gyújtogatások megakadályozása, másrészt a tűzvészek megelőzése, de az is lehetséges, hogy feladatuk csupán a tűz kialakulásának a megakadályozása lehetett. A rendelkezés, nem maradt szankció nélkül, mert az ellenszegülők szigorú